

**Kolme koulunkuulua lukijapoikaa ja huikea harppaus aina
lavenemaan tiedon ja mielikuvituksen maailmaan.**

Lasten kokemuksia kirjastosta

Tiia Haapakoski

Pro gradu-tutkielma

Kansatiede

Filosofian, historian, kulttuurin ja
taiteiden tutkimuksen laitos

HELSINGIN YLIOPISTO

Joulukuu 2012

Sisällys

1	Johdanto.....	1
1.1	Tutkimuskysymykset ja aineisto	1
1.2	Keskeiset käsitteet	8
1.3	Aiempi tutkimus.....	9
2	Taustoitusta tutkimukselle.....	12
2.1	Yleisten kirjastojen syntyvaiheista	12
2.2	Koulun ja kirjaston yhteys.....	14
3	Muistoja erilaisista kirjastoista erilaisissa paikoissa	18
3.1	Kirjasto koulussa.....	18
3.2	Laajemman kirjalikoiman äärelle	24
3.3	Yksityiskodeissa sijaitsevat kirjastot	29
3.4	Kirjasto ajattelun tilana.....	31
3.5	Kirjasto mahdollisuuksien tilana.....	32
4	Kirjaston käyttöön vaikuttaneet ihmiset	34
4.1	Kirjastonhoitajat muistoissa	34
4.2	Vanhemmat ja muut perheenjäsenet.....	39
4.3	Ystävät ja muut kirjastomuistoissa elävät	45
5	Lukuhalu ja lupa lukea	48
	LÄHTEET	53

1 Johdanto

1.1 Tutkimuskysymykset ja aineisto

Tarkastelen pro gradu -työssäni kirjastoon liittyviä lapsuuden ja nuoruuden kokemuksia. Kokemukset ovat ennen toista maailmansotaa syntyneiden itä- ja pohjoissuomalaisen maaseudun asukkaiden kertomia. Tarkoitukseni on löytää heidän kokemuksistaan ja muistoistaan se, mikä niissä on yleistä, monien jakamaa, mutta katsoa myös sitä, mitä kirjasto on merkinnyt yksilölle. Millaisia yksityiskohtia lapsuuden ja nuoruuden kirjastoista ja niihin liittyvistä kokemuksista tuodaan esille? Millaiset lapsuuden kirjastoihin liittyvät asiat näyttäytyvät niin tärkeinä, että ne nostetaan muisteluissa esille?

Minua kiinnostavat myös kirjastoon ja kirjastonhoitajuuteen liittyvät stereotypiat. Tällaisia on esimerkiksi nutturapäinen, tiukkailmeinen ja hyssyttelevä kirjastotäti tai ajatus kirjastosta tilana, jossa täytyy olla hiljaa ja käyttäytyä hyvin. Haluan katsoa, löytyykö näille pohjaa omasta aineistostani, kenties kokemuksia joihin tietynlaiset yleiset käsitykset kirjastosta voisivat perustua.

Aineistostani puuttuvat tietysti niiden ihmisten kokemukset, jotka eivät ole lapsuudessaan kirjastoa käyttäneet tai eivät ole kokeneet sitä merkitykselliseksi. En kuitenkaan koe, että tämä jotenkin vääristäisi tutkimustani tai sen tuloksia. Tutkimuskysymykseni eivät käsittele sitä, onko kirjasto ollut merkityksellinen vastaajille heidän lapsuudessaan, vaan pikemminkin sitä, millä tavalla se on ollut merkityksellinen niille, jotka keruisiin ovat vastanneet.

Tutkimuksen pariin johtaneet henkilökohtaiset lähtökohtani löytyvät sivuaineestani informaatiotutkimuksesta sekä työskentelystä erikoiskirjastoissa. Halusin pro gradu -työssäni yhdistää kansatieteellisen tutkimuksen ja kiinnostukseni kirjastoihin. Halusin myös työskennellä

arkistoaineistojen parissa, koska minulla ei ollut sen tyyppisistä lähteistä aiempaa kokemusta. Lähdin siis etsimään kirjastoihin liittyvää arkistoaineistoa ja päätin muotoilla tarkempaa tutkimuskysymystä sen mukaan, mitä aineistoa saisin käsiini. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistosta paikansin kaksi yleisiin kirjastoihin liittyvää keruuta. Keruut käsittelevät yleisiä kirjastoja hyvin laajasti, mutta niihin molempiin liittyy lapsuuden kirjastokokemuksia käsittelevä osa-alue. Päätin käyttää näitä aineistoja tutkimuksessani, ja alustavan aineistoon tutustumisen jälkeen tarkensin aiheen nimenomaan vanhimpiin lapsuuden kirjastokokemuksiin, jotka sijoittuvat aikaan ennen toista maailmansotaa. Lapsuuden kirjastokokemukset vetivät huomioni puoleensa niiden eräänlaisen runollisuuden ja niistä huokuvan kirjaston ihailun ja kunnioituksen vuoksi. Vaikka omat lapsuuden kirjastomuistoni ovat näiden muistelujen rinnalla suhteellisen arkisia, kirjasto ja lukeminen olivat kuitenkin aina läsnä myös omassa lapsuudessani. Koen silti olevani aiheestani tarpeeksi etäällä, sillä ammatillinen mielenkiintoni suuntautuu enemmän erikoiskirjastotyöhön ja muihin informaatio-alan ammatteihin kuin yleisissä kirjastoissa työskentelyyn.

Käytän pro gradu -työni lähdemateriaalina kahta arkistoaineistoa. Aineistot ovat syntyneet keruukilpailujen tuloksena. Nämä aineistot ovat syntyneet ensi kädessä tutkijasta riippumatta, mutta koska ne ovat keruun tulosta, voi kirjoittajan kuvitella kirjoittaneen tekstin *jollekin* lukijalle. Aineistot ovat siis tutkijariippuvuuden suhteen rajatapauksia.¹ Jyrki Pöysä pohtii jätkäperinnettä käsittelevässä väitöskirjassaan tämänkaltaista aineistotyyppiä. Hän löytää yhtymäkohtia esimerkiksi henkilökohtaisiin asiakirjoihin, joista sen kuitenkin erottaa keruuvastausten tietoinen tuottaminen julkisiksi raporteiksi annetusta rajatusta aiheesta sekä annettujen ohjeiden noudattaminen kirjoitettaessa. Ulkopuolisten esittämiin kysymyksiin vastaaminen taas tuo Pöysälle yhtymäkohtia lomakekyselyihin, jotka kuitenkin ovat tarkemmin ohjailtuja yksityiskohtaisine kysymyslistoineen. Kilpakeruuvastaukset ovat tarinallisempia, sisällöltään vaihtelevampia eivätkä yksittäisten kysymysten

¹ Eskola & Suoranta 1998, 15.

kohdalla niin tarkkoja kuin vastaukset lomakekyselyihin. Tällainen aineisto on siis tutkijalle yllätyksellisempää.²

Ensimmäinen aineisto on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran järjestämän kirjastoperinteen keruukilpailun tulosta. Keruun ajankohta oli 1.10.1983 – 31.1.1984. Kilpailussa oli omat sarjansa kirjastonhoitajille ja kirjaston käyttäjille. Keruuilmoituksessa oli lyhyt johdatus aiheeseen kirjastojen historiaa kuvaamalla. Kirjaston käyttäjiä ja kirjastonhoitajia pyydettiin kertomaan kokemuksistaan, ja muistelun virikkeeksi heille annettiin esimerkkejä, millaisista aiheista voi kirjoittaa. Ilmoituksessa pyydettiin myös muistelevaan kirjastoon liittyvää folklorea. Kirjastonhoitajien sarjassa toivottiin kokemuksia kirjastonhoitajuudesta. Vastauksia saatiin yhteensä 208 kappaletta.

Toinen aineisto on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Kirjastoseuran ja Suomen tieteellisen kirjastoseuran yhteistyössä järjestämän kirjastoperinteen keräyksen satoa. Perinnekeräys järjestettiin 8.2. – 31.5.2000. Tässä keruussa oli neljä eri sarjaa: kirjaston asiakkaille ja työntekijöille omansa, sarja kirjastoihin liittyville kaskuille ja anekdooteille sekä sarja kirjastojen historiikeille. Keruukilpailuun saatiin yhteensä 579 vastausta.

Koska molempien keräysten kaikkien vastausten käyttäminen aineistona ei laajuutensa vuoksi pro gradu -työn yhteydessä ollut tarkoituksenmukaista, päätin rajata siitä omaan käyttööni vastaukset, jotka sijoittuivat 1900-luvun alkupuolelle, aikaan ennen toista maailmansotaa. Tähän rajaukseen päädyin, koska koen kiinnostavaksi tuon ajankohdan siihen liittyvän yhteiskunnallisen ja kulttuurin muutoksen vuoksi. Rajasin aineistoa myös alueellisesti: valitsin tarkasteltaviksi itä- ja pohjoissuomalaisten vastaukset. Näillä alueilla tilat ovat sijainneet kaukana toisistaan, mikä on ollut seurausta kaskikauden myötä tapahtuneesta viljelykelpoisen maan mukaan asuttamisesta. Toisaalta kaakkoisessa Suomessa oli myös tiivistä kyläasutusta. Elintaso näillä alueilla oli matalampi kuin etelässä ja lännessä, etäisyydet pitkiä ja liikkuminen hankalaa.³ Rajaamassani aineistossa ei ole kuitenkaan pelkästään maaseudun asukkaiden, vaan myös kyseisten alueiden kaupunkien vastauksia. Yhdistävä tekijä

² Pöysä 1997, 34.

³ Korhonen 1999, 138, 142.

valitsemilleni vastauksille on se, ettei vastaajien lapsuuden elintaso ollut kovin korkea, elettiin sitten maalla tai kaupungissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran määrittelemistä perinnealueista⁴ näihin pohjoisen ja idän seutuihin kuuluvat Lappi ja Peräpohjola, Pohjois-Pohjanmaa, Pohjois-Savo, Pohjois- ja Etelä-Karjala sekä luovutetut alueet. Rajaamani aineiston vastaajat ovat syntyneet ennen vuotta 1934. Rajausta on tietyllä tapaa keinotekoinen ja mielivaltaisesti määritetty, mutta esimerkiksi oman kotiseutuni Pohjois-Pohjanmaan vastauksia oli aineistossa niin vähän, että pelkästään näiden vastausten muodostama aineisto tutkimuskysymyksiäni ajatellen olisi ollut kovin pieni.

Olen pohtinut rajaamani aineiston kokoa: onko se vieläkin riittävän suuri ja kattava, jotta siitä voisi tehdä minkäänlaisia yleistyksiä. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston koolla ei kuitenkaan ole välitöntä vaikutusta tai merkitystä tutkimuksen onnistumiseen. Mekaanisia sääntöjä aineiston koon määrittämiseksi ei ole olemassa. Aineisto tukee tutkijaa, kun tämä rakentaa käsitteellistä ymmärrystä tutkimuskohteesta. Siksi aineiston koko ei ole määräävä tekijä, vaan tutkijan kyvykkyys rakentaa teoreettisesti kestäviä näkökulmia pelkän aineiston kuvailun sijasta.⁵

Aineistossani on mielestäni narratiivisia piirteitä. Osa vastauksista, mutta eivät kaikki, muodostavat pieniä kertomuksia, jotka liittyvät kirjastoon. Narratiivisuudella tarkoitan tässä suorasanaista, kertomusmuotoista kielenkäyttöä. Kirjoitukset ovat tiettyyn aiheeseen keskittyvää, mutta vapaasti tuotettua kirjallista aineistoa. Kirjoittajat kertovat omin sanoin asioistaan. Sanan vaativammassa merkityksessä narratiiviselta aineistolta voitaisiin edellyttää enemmän kertomuksen tunnuspiirteitä, kuten esimerkiksi eheyttä ja juonellisuutta, mutta yksinkertaisimmillaan se on mitä tahansa aineistoa, joka perustuu kerrontaan. Narratiivista aineistoa ei voi tiivistää numeroiksi tai kategorioiksi, vaan sen jatkokäsittely edellyttää aina tulkintaa.⁶

⁴ "Perinnealueet". Suomalaisen kirjallisuuden seuran www-sivusto. <http://www.finlit.fi/>. 20.2.2012.

⁵ Eskola & Suoranta 1998, 62.

⁶ Heikkinen 2010, 148–149.

Tutkimukseni on muistitietotutkimusta, ja suomalaisessa muistitiedon käsitteessä ovat mukana sekä suullinen historia (engl. *oral history*) että kirjoitetut muistitietoaineistot. Muistitietoa lähteenä käyttävän tutkimuksen tavoitteena on tuoda esille muistelijoiden oma näkökulma menneisyydestä. Tutkijan tehtävä on esittää tämä näkemys ja tehdä sen pohjalta tulkintoja menneisyydestä.⁷

Muistitietoa tuotetaan kertaamalla menneen elämän tapahtumia, omakohtaisia kokemuksia. Tämän tyyppistä aineistoa tarkastelemalla tutkija voi päästä lähelle kertovaa ihmistä, kokijaa ja hänen ajatuksiaan. Juuri muisteluaineistojen subjektiivisuus tekee niistä hedelmällisiä ja arvokkaita.⁸ Vaikka kokemus onkin subjektiivista, siihen vaikuttaa aina yksilön suhde muihin ihmisiin sekä fyysiseen ja henkiseen ympäristöön. Näin kokemuksellinen teksti kertoo myös siitä kulttuurista, jossa kertoja on elänyt.⁹ Muistelua voidaan tarkastella myös historianulkintana, sillä menneisyyden kertaaminen muistelemalla ei ole vain muistelijan oman elämän tarkastelua, vaan myös monia ihmisiä koskeneiden historiallisten tapahtumien käsittelyä ja kertojan elämänvaiheiden suhteuttamista viralliseen historiaan. Muistitiedon avulla on mahdollista haastaa, täydentää tai kiistää virallisen historian tulkintoja.¹⁰

Omassa työssäni kilpakirjoitusten tuottama muistitietoaineisto on ainoa lähde, ja pyrin sen avulla antamaan välähdyksiä siitä, mitä kirjasto on merkinnyt ihmisille heidän lapsuudessaan ja nuoruudessaan. Tarkoitukseni on työni käsittelyluvuissa sitoa heidän kokemuksensa yleisemmin kirjastojen historiallisiin vaiheisiin hyödyntäen kirjastoista instituutiona tehtyjä tutkimuksia. Kohtelen muistelijoiden kertomaa heidän omana henkilökohtaisena historiankirjoituksenaan, jossa voi olla selviä faktoihin liittyviä virheitä, kuten esimerkiksi eräässä muistelussa mainittu lapsuuden kiellettyihin kirjoihin kuulunut *Juhannustanssit*. Muisto sijoittuu 1920-luvulle, mutta Hannu Salaman *Juhannustanssit* julkaistiin vasta 1960-luvulla. Kirja siis sekoittuneen muistelijan mielessä johonkin muuhun kirjaan tai on mahdollisesti

⁷ Fingerroos & Haanpää 2006, 27–28.

⁸ Peltonen 2003, 19.

⁹ Laurén 2010, 426.

¹⁰ Ukkonen 2000, 13–14; 21.

hänen itsensä omilta lapsiltaan kieltämä teos. On myös mahdollista, että muisteliija tarkoittaa jotakin muuta kirjaa ja muistaa kirjan nimen väärin.

Lähtökohtani pro gradu -työni suunnittelussa oli, että minulla on kiinnostava lähdeaineisto, josta lähiluvun avulla nostan teemoja, joiden pohjalta muodostan työni tutkimuskysymykset. Kysymyksenasettelun uskon tarkentuvan ja selkeytyvän mahdollisesti koko kirjoitusprosessin ajan. Minulla ei ole etukäteen mietittyä hypoteesia tutkimuksessani. Laadullisessa tutkimuksessa hypoteesittomuus tarkoittaa sitä, että tutkijalla ei ole lukkoon lyötyjä ennakkoolettamuksia tutkimuskohteesta tai tutkimuksen tuloksista. Vaikka tutkijan havainnot ovatkin aina yhteydessä aiempiin kokemuksiin, näistä kokemuksista ei muodosteta asetelmia, jotka rajaisivat tutkimusta etukäteen. Ennakko-oletukset tulee kuitenkin aina tiedostaa ja huomioida. Voidaan ajatella, että laadullisessa tutkimuksessa aineistojen tehtävänä ei ole todistaa hypoteeseja vaan tuottaa niitä.¹¹

Tutkimukseni tavoitteena on kuvata ja ymmärtää tietyn aikakauden lasten ja nuorten kokemuksia kirjastosta. Haluan löytää kokemuksesta sen, mikä on monille yhteistä, ja minkä voi ajatella nousevan eräänlaiseksi kollektiiviseksi muistoksi ja siitä yhteiseksi kokemukseksi. Pirjo Korkiakangas käyttää väitöskirjassaan sosiologi Maurice Halbwachsin määritelmää kollektiivisesta muistosta. Halbwachsin mukaan muistelijoina toimivat yksilöt, mutta sen mikä on muistelemisen arvoista määrittää yhteisö. Yksilöt haluavat samaistua yhteisölle tärkeisiin muistoihin, ja tämä mahdollistaa sen miten yksittäinen henkilö voi muistaa asioita, mitä hän ei henkilökohtaisesti ole kokenut. Yksilöt myös poimivat yhteisöllisistä muistoista rakennusaineita omiin muistoihinsa.¹²

Aineistoni analyysimenetelmänä on teemoittelu ja teemoista tehtävä analyysi. Temaattisessa analyysissä laadullinen aineisto ryhmitellään keskeisten aihepiirien, teemojen, mukaan. Aineisto pelkistetään etsimällä tekstin olennaisimmat asiat. Aineistoon pyritään tutustumaan niin hyvin, että myös rivien väliin kätkeytynyt merkitykset löytyvät. Työskentely etenee teemojen eli keskeisten aiheiden muodostamisesta ja ryhmittelystä niiden lähempään

¹¹ Eskola & Suoranta 1998, 19–20.

¹² Korkiakangas 1996, 28 Halbwachsin 1992 [1941], 50-51 mukaan.

tarkasteluun. Teemojen etsimisen jälkeen täsmennetään niiden merkitysisältö.¹³

Käytännössä työskentelen niin, että käyn tekstimassaa läpi ja poimin sieltä mielenkiintoisia ja merkitykselliseltä tuntuja kokonaisuuksia ja lainauksia, joissa lapsuuden kirjastokokemus jollain lailla ilmenee. Kokemukset käsittelevät esimerkiksi kirjaston tiloja, henkilökuntaa, kirjastomatkaa, mieleen painuneita kirjoja ja lukukokemusta sekä vanhempien ja muun lähiympäristön suhtautumista lukemiseen ja kirjastoon. Ryhmittelen nämä lainauskokoelmat muutaman kattoteeman alle, ja jokaisen kattoteeman alle kokoon pienemmät aiheeseen liittyvät teemat. Tämän kaltaista työskentelytapaa on käyttänyt esimerkiksi Hilkka Helsti¹⁴ väitöskirjassaan.

Kun tutkija esittää tulkintoja aineistosta ja pyrkii tieteelliseen vakuuttavuuteen, vakuuttamistapana voi käyttää aineistoargumentointia. Tämä tarkoittaa aineiston esittelyä riittävällä tarkkuudella, mikä toteutetaan teknisesti liittämällä tutkimukseen riittävästi näytteitä aineistosta, siteeraamalla aineistoa tutkimustekstissä sekä nostamalla esiin avainilmaisuja.¹⁵ Käytän siis työssäni sitaatteja perustelemaan tulkintoja ja johtopäätöksiä, mutta myös kuvaamaan aineistoa. Haluan, että työssäni kuuluu aineistoni ihmisten oma ääni, ja käyttämällä runsaasti suoria lainauksia voin toteuttaa tämän tavoitteen.

Kirjoituskutsuissa on mainittu, että kirjoituksia tullaan mahdollisesti käyttämään tutkimukseen ja pyydetty kertomaan, mikäli tämä halutaan ehdottomasti kieltää. Siltä osin aineiston käyttö on ongelmaton. Käytän työssäni suoria sitaatteja aineistosta, jotka minun on tarkoitus anonymisoida siten, että kerron kirjoittajasta sukupuolen, syntymävuoden sekä syntymäpaikan. Tämä auttaa lukijaa sijoittamaan sitaatin ajallisesti ja paikallisesti. Joissakin kirjoituksissa on ilmaistu selkeitä käyttörajoituksia, esimerkiksi niin, että nimiä ei saa mainita kielteisissä yhteyksissä. Ratkaisen asian niin, että poistan kaikista käyttämästäni sitaateista henkilöiden nimet ja korvaan ne suhdetta tai asemaa kuvaavalla ilmaisulla, esimerkiksi

¹³ Braun & Clarke 2006, 86–93.

¹⁴ Helsti 2005, 155–157.

¹⁵ Apo 2001, 30.

”luokkatoveri”, ”kauppias” tai ”tuttavaperhe”. En itse näe, että missään vastauksessa esiintyisi niin arkaluontoisia asioita, että kirjoittajien anonyymiyys tai paikkojen nimien muuttaminen olisi välttämätöntä, mutta jokaisen henkilökohtainen kokemus siitä mitä hän kokee negatiiviseksi, noloksi tai häpeälliseksi on oikea, ja tämän vuoksi aineistossa esiintyvät henkilöt on ilmaistava niin, ettei heitä voi tunnistaa.¹⁶

1.2 Keskeiset käsitteet

Työssäni kirjasto tarkoittaa useimmiten sellaista kirjastoa, joista tänä päivänä puhumme yleisinä kirjastoina. Niistä voi lainata sekä tieto- että kaunokirjallisuutta. Aineistossani esiintyy kuitenkin monenlaisia kirjastoja: on kouluissa sijaitsevia koulukirjastoja, jonkun kotona sijaitsevia kirjastoja sekä yleisten kirjastojen edeltäjiä, kansankirjastoja, joilla oli omat tilat jossain kylän rakennuksessa. Aineistoni kertojat ovat lainanneet kirjastoista sekä tieto- että kaunokirjallisuutta. Tämä on osaltaan johtunut myös siitä, että joissakin kirjastoissa kaunokirjallisuuden lainaan saamisen ehtona oli myös tietokirjojen lainaaminen.

Tutkimukseni keskeinen käsite on kokemus. Jussi Kotkavirta määrittelee kokemuksen kahdella tapaa. Toisaalta kokemus on jotakin, joka karttuu ajan myötä: osaamista, näkemystä, valmiuksia, muistissa säilyvää. Kokemusta ei voi opettaa toiselle, jokainen kerää itse kokemuksensa. Toisaalta kokemus-sanaa voidaan käyttää, kun puhutaan hetkellisistä elämyksistä, jotka ovat erityisen voimakkaita, mieleenpainuvia ja merkityksekkäitä. Tällainen kokemus jättää vahvan muistijäljen. Kokemus voi olla vaikutukseltaan niin voimakas, että se muokkaa pysyvästi kokijan identiteettiä.¹⁷ Käytän työssäni kokemus-käsitettä jälkimmäisessä merkityksessä. Jäljitän aineistosta sellaisia kirjastoon liittyviä kokemuksia, jotka ovat olleet niin mieleenpainuvia, että ne vielä vuosikymmenten jälkeen nostetaan esille. Tällöin näihin kokemuksiin on voinut liittyä vahvoja tunteita, elämyksellisyyttä. Toisaalta kokemukset voivat myös

¹⁶ Ks. Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 4-11.

¹⁷ Kotkavirta 2002, 15-16.

olla arkisia, ilman sen suurempaa tunnelatausta. Kirsi Laurén on suokokemuksia tutkiessaan tehnyt jaottelua kokemukseen ja elämykseen, jossa kokemus on arkisempaa koettua ja elämys painottuu tunteisiin ja esteettisyyteen.¹⁸ Koska kokemus ja elämys kuitenkin käsitteinä ovat osin päällekkäisiä, katsoin että tämän aineiston kohdalla voisin sisällyttää kokemukseen sekä arkisemmat että tunnerikkaammat muistot.

Työni taustalla suurempana juonteena on modernisaatio ja kulttuurin murros, mikä tapahtui vaiheittaisesti ja eri aikaan eri osissa maata. Myös oma aineistoni kertoo tästä murroksesta. Aineistossani näkyy erityisesti koulunkäynnin vakiintuminen myös syrjäseutujen lasten elämässä. 1900-luvun alkua määritteli modernisaation nopea kiihtyminen, ja erityisesti 1920- ja 1930-luvuilla tehtiin runsaasti lainsäädännöllisiä uudistuksia. Niin maataloudessa, koulutuksessa kuin sosiaalihuollossakin tapahtui suuria muutoksia.¹⁹

Ulla-Maija Peltosen laatima muistitiedon perusmääritelmä kuuluu seuraavasti: ”Muistitieto määritellään etnologian piirissä tiedoksi, joka ei pohjaudu kirjallisiin lähteisiin, vaan tiedonantajan muistiin. Sitä pidetään luotettavana silloin, kun tiedonantaja kertoo omakohtaisesti kokemastaan.” Hän kiinnittää huomion historiallisen muistin käsitteeseen sekä siihen, että muistilla on sekä yksilöllinen että sosiaalinen luonne.²⁰ Omassa työssäni tämä näkyy siten, että vaikka muistot ovat aina yksilön, niistä löytyy jonkin verran monien samalla tavalla muistamaa tai samoihin asioihin liittyviä samankaltaisia muistoja. Muisto ja muistitieto eroavat toisistaan siinä, että muistossa korostuu tietoa enemmän tunneperäiset ja yksilöllistä kokemusta koskevat piirteet.

1.3 Aiempi tutkimus

Oman työni kannalta merkityksellistä aiempaa tutkimusta ovat sekä kirjastohistoriaan liittyvä tutkimuskirjallisuus että samantyyppisiä aineistoja kuin omani käyttävä, kokemusta tutkiva kirjallisuus kansatieteen piirissä.

¹⁸ Laurén 2006, 74, 80–82.

¹⁹ Stark 2006, 12.

²⁰ Perinteentutkimuksen terminologia 2002.

Kirjastojen historiasta erityisesti Pirjo Vatasen²¹ informaatiotutkimuksen väitöskirja yleisten kirjastojen murroskaudesta valottaa kirjastohistoriaa ajankohdalta, jota oma työni käsittelee. Myös Ilkka Mäkisen²² teos *”Nödvändighet af Lainakirjasto”: Modernin lukuhulun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot* sekä Mäkisen toimittamat *Suomen yleisten kirjastojen historia*²³ ja *Kirjastojen vuosisata: yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla*²⁴ ovat keskeisiä työni kannalta.

Suomen kirjastolaitoksen historiaa instituutiona on siis tutkittu runsaastikin, ja yksittäiset yleiset kirjastot ovat tehneet runsain mitoin omia historiikkejaan. Tutkimusta kirjastojen käyttäjistä on tehty erityisesti informaatiotutkimuksen alalla, mutta historiallista näkökulmaa aiheeseen ei ole.

Tutkimusta, joka käsittelee juuri kirjastokokemuksia, ei ole kansatieteen alalla tehty. Viime vuosina valmistuneista perinnetieteen väitöskirjoista esimerkiksi Kirsi Laurénin²⁵ *Suo – sisulla ja sydämellä* käsittelee kokemusta tavalla, josta löydän yhtymäkohtia omaan työhöni. Myös Pirjo Korkiakankaan lapsuusmuistoja käsittelevä väitöskirja *Muistoista rakentuva lapsuus*²⁶ valottaa lapsen asemaa ja sijoittumista ympäristöönsä sinä aikana, johon aineistoni vastaukset sijoittuvat. Sen esimerkki on hyödyllinen myös aineiston käyttämistä ja tulkintaa ajatellen.

Lähitieteenalojen tutkimuksista esimerkiksi Saara Tuomaalan²⁷ 2004 valmistunut historian väitöskirja oppivelvollisuuden vakiintumisesta maaseudulle käsittelee samaa aikaa kuin oma työni, ja instituutiota, joka oli selkeästi sidoksissa kirjastoihin.

Vanhemmasta arkistoaineistosta on Marja Anttonen²⁸ tehnyt Tampereen yliopiston kirjastotieteen ja informatiikan oppiaineeseen pro gradu -työn, jossa hän on analysoinut aineistoa erityisesti lukemisharrastuksen kannalta.

²¹ Vatanen 2002.

²² Mäkinen 1997.

²³ Mäkinen (toim.) 2009.

²⁴ Mäkinen (toim.) 1999.

²⁵ Laurén 2010.

²⁶ Korkiakangas 1996.

²⁷ Tuomaala 2004.

²⁸ Anttonen 1987.

Uudempaa arkistoaineistoa ei ole käytetty tutkimukseen. Sen asiakassarjan vastauksista on julkaistu kokoelma *Kirjasto muutti elämäni: kirjasto mukana elämässä*²⁹, johon on valikoitu toimitettuja kirjoituksia aineistosta.

²⁹ Korpisaari & Lovio (toim.), 2000.

2 Taustoitusta tutkimukselle

2.1 Yleisten kirjastojen syntyvaiheista

Koulut ja kirjastot palvelevat molemmat samaa asiaa. Molemmat ovat valistuksen leviämiseen ja syventymiseen nähden ylen tärkeitä ja yhtä tärkeitä. Mutta vaillinaisesti vielä tätä totuutta ainakin käytännössä tunnustetaan. Koulujen oikea arvo kyllä nykyään jo tajutaan, ja niiden toimintaa ylläpidetään kuntain ja valtion uhraamilla varoilla. Kirjastojen laita on toisin. - - Hyvin järjestetty yleinen kirjastolaitos on kuitenkin sivistyksen vakaantumiseen nähden niin tärkeä, että sitä ei olisi varaa laiminlyödä.

Näin suomalaisen kirjastolaitoksen tilasta kirjoitettiin Keskuskirjastoasiain selvittämistä varten asetetun komitean mietinnössä vuonna 1914.³⁰

Amerikkalaisen kirjastoliikkeen, Public Library Movementin aatteet levisivät Suomeen 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Tällöin alkoi muodostua käsitys kirjastosta kaikkien kansalaisten vapaana tiedon, taidon ja virkistystason nostamisessa ja kansalaisliikkeiden tavoitteiden toteutumisessa.³¹ Yleisten kirjastojen katsottiin olevan eräänlainen kansalaisten jatko-opisto oppivelvollisuuden jälkeen. Koska kansalla ei ollut varaa hankkia itselleen runsaasti kirjoja, yleisten kirjastojen tulisi täyttää tämä tarve tarjoamalla laajalti kirjallisuutta, joka tyydyttäisi kansalaisten tarpeita. Yleiset kirjastot nähtiin välineenä, jonka avulla kansalaisten olisi mahdollista oppia ymmärtämään yhteiskunnallisia ja valtiollisia kysymyksiä sekä kehittää ammatillista osaamistaan ja kohottaa henkistä tilaansa. Suomalainen kirjastoliike organisoitui 1874 perustetun Kansanvalistusseuran suojiin. Seuran tavoitteita olivat julkinen rahoitus ja kirjastojen vapaa käyttöoikeus kaikille, ja siksi se tuki kirjastojen kunnallistumista. Kirjastojen tasoa haluttiin nostaa organisoimalla yhteinen hallinto ja keskittämällä toimintaa. Seura kuitenkin tuki myös muita kuin kunnallisia kirjastoja, koska kirjastolaitoksen kehitykselle oli tärkeää saada

³⁰ Keskuskirjastoasian selvittämistä varten asetetun komitean mietintö 1914, 4.

³¹ Vatanen 2002, 11, 34.

mahdollisimman paljon kannatusta. Kansanvalistusseura oli pitkään kirjastoasioissa lähes viranomaisen asemassa, joten sen näkemys oli vallitseva.³²

Kansanvalistusseuran perustaminen juontaa juurensa fennomaanien, erityisesti Yrjö Koskisen, näkemykseen kansan tarvitsemasta kirjallisuudesta.

Fennomaanit katsoivat, ettei kansankirjallisuutta julkaistu tarpeeksi ja että se mitä julkaistiin, oli laadultaan hyvin vaihtelevaa. Ulkomaisten esikuvien mukaisesti haluttiin perustaa seura julkaisemaan tällaista kirjallisuutta, jota levitettäisiin ensisijaisesti kansankirjastojen kautta. Perustettavan seuran tehtävänä nähtiin yleisesti lukuhulun herättäminen. Kansanvalistusseura perustettiin siis 1874, ja sen tehtäväksi katsottiin kansan yleinen valistaminen ja sivistäminen. Seuran tulisi täyttää tehtävänsä perustamalla kansankirjastoja, lukuseuroja ja lauluseuroja sekä kustantamalla kansankirjallisuutta.

Perustamisen jälkeen julkaistussa ohjelmassa ei kuitenkaan mainita erikseen kirjastoja toimintamuotona. Tästä huolimatta Kansanvalistusseurasta tuli Suomen kansankirjastojen kehityksen tärkein edistäjä ennen itsenäisyyden ajan kirjastolakeja. Alkuvaiheessa seuran voimavarat kuitenkin kohdistettiin kirjallisuuden kustantamiseen, ja sen työskentelyn vaikutus kirjastoihin näkyi selvemmin vasta 1890-luvulta eteenpäin, jolloin seuran valtiopäiviltä saamaa tukea voitiin runsaammin käyttää kirjastojen hyväksi.³³

Seuran tavoitteena oli saada aikaan kunnallinen kirjastoverkko, johon kuuluisi keskuksena toimiva kantakirjasto sekä piirikirjastot ja lastenkirjastot. Seura pyrki edistämään tämän toteutumista tukemalla kantakirjastoja, mutta kantakirjastoajatus juurtui kuntiin hitaasti. Kansankirjastoasian selvittämistä varten asetetun komitean vuoden 1906 mietinnössä kiinnitettiin huomiota erityisesti maaseudulla vallitsevaan hajanaisuuteen kirjastotoiminnassa. Kunnissa oli usein kunnankirjaston lisäksi monia seurojen, yhdistysten yms. ylläpitämiä pieniä kirjastoja. Tämä vaikutti kirjastojen kehittymiseen, sillä kun avustuksia oli jakamassa monta pientä kirjastoa, ei luonnollisesti yhdelle

³² Vatanen 2002, 59–60.

³³ Mäkinen 1997, 393–398.

myönnetyn avustuksen määrä ollut kovin suuri.³⁴ Asian huomioi myös A. A. Granfelt kirjoituksessaan kirjastolehdessä kaksi vuotta myöhemmin. Hän katsoi, että avustus olisi tullut kohdentaa kokonaisuudessaan kantakirjastolle, jolloin sen toiminta olisi kehittynyt Kansanvalistusseuran idean mukaiseksi.³⁵

Suomalaista kirjastolaitosta ryhdyttiin kehittämään järjestelmällisemmin valtion toimesta, kun vuonna 1921 perustettiin valtion kirjastotoimisto ja kirjastotoimikunta. Tämä tarkoitti lisääntyvää taloudellista tukea sekä asiantuntija-apua yleisten kirjastojen toiminnan kehittämiseen. Valtionapua oli nyt tarjolla entistä useammalle kirjastolle, ja alueelliset kirjastontarkastajat raportoivat yksityiskohtaisesti kirjastojen toiminnasta. Vuonna 1928 pyrittiin kokoamaan tilasto kaikista Suomen toimivista yleisistä kirjastoista, ja tämän tilaston mukaan niitä oli 1 705. Kymmenen vuotta myöhemmin valtionapua saavia kirjastoja oli 2 483, mutta lukumäärän kasvussa on osaltaan ollut kyse avustusjärjestelmän tehostumisesta. Joka tapauksessa tuona aikana sekä perustettiin paljon uusia kirjastoja, ja elvytettiin toimimattomia. Tämä liittyyne tuolle ajalle merkittävään kysymykseen maan keskusten ja reuna-alueiden suhteista.³⁶

2.2 Koulun ja kirjaston yhteys

Suomalainen kansakoulun ja kirjaston yhteys voidaan jäljittää J. V. Snellmanin kansakouluajatteluun. Hänen mukaansa sivistyneistön tulisi tuottaa yleistajuista tietokirjallisuutta, jota käytettäisiin rahvaan lasten opetukseen kansakouluissa. Kun lapsille annettaisiin taito lukea ja ymmärtää, tämä taito johtaisi koko elämän kestävään tiedon- ja lukuhaluun. Snellmanin kouluideologia – sekä kansa- että oppikoulua koskeva – tähtäsi lukuhalun herättämiseen, ja lukemisen opettaminen oli hänen mukaansa kansakoulun tärkein tehtävä.³⁷ Vaikka Snellman ei esittänyt kootusti käsitystään kansankirjastosta, on Ilkka Mäkinen teoksessaan *Modernin lukuhalun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot*

³⁴ Mäkinen 1997, 406.

³⁵ Vatanen 2002, 61.

³⁶ Eskola 2009, 290–292.

³⁷ Mäkinen 1997, 362.

hahmotellut sitä niiden ajatusten perusteella, mitä Snellmanilla oli kansankirjallisuudesta, kansakoulusta ja lukuhalusta. Mäkisen mukaan Snellmanin mielestä pitäjänkirjastossa, ”rahvaan kirjastossa”, pitäisi olla tarjolla kansankirjallisuutta, johon kuuluisi niin tietokirjallisuutta kuin laadukasta kaunokirjallisuuttakin.³⁸

Snellmania selkeämmin kirjastoasiaa ajoivat poliittiset fennomaanit Yrjö Koskinen ja Agathon Meurman. He tukivat suomen- ja ruotsinkielisissä lehtikirjoituksissaan Snellmanin kansakouluohjelmaa ja lisäsivät siihen kansankirjastot. Heidän mukaansa oli vain johdonmukaista, että jos kansakoulun oli tarkoitus herättää opin- ja lukuhalua, täytyi myös luettavaa olla helposti saatavilla. Koskiselle ja Meurmanille tämä lukemista tarjoava laitos oli kirjasto, kun taas Snellman oli omissa kansakoulusuunnitelmissaan ehkä ennemminkin ajatellut kansan ostavan kirjansa.³⁹ Kirjasto ja kansakoulu liittyvät virallisesti yhteen vuoden 1866 kansakouluasetuksessa, jonka 122. §:ssä mainitaan, että jokaiseen kouluun olisi hyvä opetuksen edistämiseksi vähitellen hankkia oppilaskirjasto, josta sekä oppilaat että muut opinhaluiset kuntalaiset voisivat saada lukemista. Saman asetuksen 124. §:ssä mainitaan opettajan velvollisuudeksi opetustyön ohella neuvoa ja selittää hyödyllistä lukemista niille, jotka ovat jo koulun läpi käyneet tai muuten haluavat tietoa ja sivistystä. Tässä siis tavallaan asetettiin opettajan tehtäväksi myös kirjaston hoitaminen. Kirjaston perustaminen oli tietysti vapaaehtoista, sillä kansakouluakaan ei säädetty vielä pakolliseksi maaseudulla. Kansakouluverkko oli 1800-luvun lopulla levittäytynyt jo lähes kaikkiin kuntiin, mutta verkko oli erittäin epätasainen.⁴⁰

Vuonna 1921 Suomessa astui voimaan oppivelvollisuuslaki, joka korvasi vapaaehtoisen kansansivistyksen kuusivuotisella oppivelvollisuudella. Oppivelvollisuuslaki vaikutti ennen kaikkea maalaislasten elämään, sillä kaupunkilaislasten koulunkäynti oli säännöllistynyt jo aikaisemmin, vuoden 1866 kansakouluasetuksen myötä. Vuosisadan vaihteesta koulunkäynti yleistyi myös maaseudulla, mutta maan eri osien välillä oli suuria eroja. Erityisesti

³⁸ Mäkinen 1997, 369.

³⁹ Mäkinen 1997, 376–377.

⁴⁰ Mäkinen 1997, 382.

sisämaassa, pohjoisten ja itäisten alueiden maaseudulla, koulunkäynti ei tuolloin ollut vielä yleistynyt kaikkien lasten elämänvaiheeksi.⁴¹ Mahdollisuus oppia lukemaan ja kirjoittamaan oli ollut olemassa jo aiemminkin, esimerkiksi epävirallisen uskonnollisluonteisen opetuksen kautta, mutta ulkoiset olosuhteet eivät useimmiten kannustaneet näiden taitojen ylläpitoon. Lukemisen ja kirjoittamisen opettelu ja ylläpito olisivat vaatineet vapaa-aikaa, mitä vuosisadan vaihteen maalaislapsilla oli vähän. Heidän odotettiin osallistuvan maatilan töihin voimiensa mukaan jo hyvin pienestä lähtien.⁴²

Kansakoulujen oppilaskirjastojen taso ja yleensäkin olemassaolo vaihteli koulupiireittäin 1920-luvulle tultaessa. Esimerkiksi Lounais-Suomen koulupiireistä noin 30 prosentilla ei ollut ollenkaan oppilaskirjastoa. Joissakin piireissä ne taas olivat olleet osa koululaisten elämää jo edellisellä vuosisadalla. Oppilaskirjastotyön tueksi toimitettiin esimerkiksi valiokirjojen luetteloita. Kuntien ja kansakoulujohtokuntien säästäväisyys kuitenkin jarrutti koulujen oppilaskirjastojen kehitystä.⁴³

Myös amerikkalainen kirjastoliike, joka oli suomalaisen kirjastoliikkeen esikuva, painotti koululaitoksen ja yleisen kirjaston yhteyttä. Ne nähtiin luonnollisina liittolaisina: kirjastot tarvitsivat kouluja opinhalun herättämiseen ja lukutaidon opettamiseen ja koulut kirjastoja, koska lukutaidolla ei ole merkitystä ilman luettavaa.⁴⁴

Kansankirjastojen tilannetta vuonna 1906 pohtinut komitea katsoi kirjastojen hoidon ja valvonnan kuuluvan sivutoimena kansakoulunopettajille tai muille kirjallisuutta harrastaville kuntalaisille.⁴⁵ Komitea piti opettajaseminaareissa annettavaa kirjastonhoidon opetusta toivottavana myös myöhemmässä mietinnössään.⁴⁶ Yleisten kirjastojen ammattimaista hoitamista opetettiin

⁴¹ Tuomaala 2004, 15.

⁴² Stark 2006, 79.

⁴³ Halila 1950, 143–145.

⁴⁴ Ditzion 1947, 86–87.

⁴⁵ Kansankirjastoasian selvittämistä varten asetetun komitean mietintö 1906, 40–41.

⁴⁶ Keskuskirjastoasian selvittämistä varten asetetun komitean mietintö 1914, 26–27.

1920-luvun alkuun saakka vain opettajaseminaareissa, joten koulut ja kirjastot yhdistivät voimansa luontevasti myös tätä kautta.⁴⁷

⁴⁷ Poteri 1990, 5.

3 Muistoja erilaisista kirjastoista erilaisissa paikoissa

Vuoden 1928 tilaston mukaan Suomen maaseudulla oli 1650 kirjastoa, joista 62 prosenttia oli kuntien omistamia. Loput kirjastoista olivat nuorisoseurojen, työväenyhdistysten ja muiden järjestöjen omistuksessa. Tämä tilasto on sotien väliseltä ajalta ainoa, johon on pyritty kokoamaan tiedot kaikista Suomen toimivista yleisistä kirjastoista.⁴⁸

Aineistoni vastaajien muistelemat kirjastot olivat 1900-luvun alkuvuosikymmeninä suurimmaksi osaksi joko kunnan omistamia keskuksena toimivia kantakirjastoja, piirikirjastoja, joita nykyään vastaavat kunnan pää- ja sivukirjastot sekä koulujen lastenkirjastoja. Vastauksissa esiintyvät kuitenkin myös erilaisten yhdistysten ja järjestöjen omistamat kirjastot, esimerkiksi työväenyhdistyksen tai pyhäkoulun ylläpitämä kirjasto.

Kirjastot sijaitsivat monenlaisissa rakennuksissa, ja omia tiloja niille rakennettiin vain suurissa kaupungeissa. Maaseudulla kirjastot sijoitettiin olemassa oleviin rakennuksiin, jotka toimivat ensisijaisesti jossakin muussa käytössä. Tällaisia olivat esimerkiksi kylän koulu tai jonkun kylän asukkaan koti.⁴⁹ Kirjastojen kirjakokoelmat olivat useimmiten niin pieniä, että eivät ne olisi omaa rakennusta kokonsa puolesta kaivanneetkaan.

3.1 Kirjasto koulussa

Aineistossani esiintyy runsaasti muisteluja kansakouluilla sijainneista kirjastoista. Vastauksista ei kuitenkaan käy ilmi oliko kulloinenkin kirjasto kunnan omistama yleinen kirjasto, joka on sijoitettu koululle, vai niin sanottu koululaiskirjasto. Kansakoulun ja kirjaston virallinen yhteys löytyy vuoden 1866 kansakouluasetuksen 122. §:ssä, jossa sanotaan, että kouluihin tulee hankkia tarpeelliset opetusvälineet sekä vähitellen perustaa koululle myös kirjasto. Tämän kirjaston tuli olla sekä koululaisten että muiden oppia haluavien

⁴⁸ Eskola 2009, 291.

⁴⁹ Kts. Eskola 2009, 298.

kuntalaisten käytössä. Kyseisessä asetuksessa kirjastot rinnastetaan opetusvälineisiin, mutta koska kirjastoja varten ei saatu erikseen avustusta, niitä perustettiin hitaasti. Säädöksistä riippumattakin koulu oli luonteva paikka kirjaston sijoittamiselle, ja usein ainoa mahdollinen, kunnan omistama rakennus jossa oli tilaa. Lisäksi opettajan virkavelvollisuuksiin katsottiin kuuluvaksi kaikenlainen valistustyö, joten kirjastonhoitajan tehtävä kuului itsestään selvästi hänelle.⁵⁰

Oppivelvollisuuslaki oli säädetty vuonna 1921, ja vuonna 1937 kouluikäisistä lapsista sai opetusta lähes 90 prosenttia⁵¹. Tuohon mennessä koulunkäynti oli siis jo vakiintunut syrjäseutujenkin lasten elämään, ja näin he olivat myös oppilaskirjastojen piirissä.

Vastaajat muistelevat kirjaston olleen avoinna kouluviikon lopussa lauantaina. Näin on ollut ehkä siksi, ettei vapaa-ajan lukeminen häiritsisi koulua ja läksyjen tekoa viikolla. Yleensä opettajat suhtautuivat myönteisesti ja kannustavasti vapaa-ajan lukemiseen. Kirjastot eivät ole yleensä olleet erillisiä tiloja, vaan kirjasto on ollut hyllyllinen tai kaapillinen kirjoja jonkin luokkahuoneen nurkassa.

*Muutaman kaapin käsittävä kirjasto sijaitsi koulun isommassa luokassa. Kaappi oli lukittuna kaikki muut ajat, mutta lauantaina klo 13 sen ovet avattiin tunniksi. Se oli viikon kohokohta, ikkuna suureen ja ihmeelliseen maailmaan leväytettiin selkoselälleen.*⁵²

*Kansakoululuokan takaosassa oli lasikaapissa muutamia kymmeniä kirjoja. Kouluviikon päättyessä lauantaina niitä sai lainata. Opettaja hoiti kirjastoa.*⁵³

*Koululla oli kirjasto, jossa muistelen olleen 200–300 nuorisolle sopivaa kirjaa ja joita sitten lainasimme kotiin. - - Muistaakseni lainausaika oli kaksi viikkoa ja kirjasto oli auki lauantaina iltapäivällä sekä sijaitsi IV luokan suuressa salissa, jota myös käytettiin juhlasalina.*⁵⁴

⁵⁰ Vatanen 2002, 47.

⁵¹ Halila 1950, 23.

⁵² SKS KRA. Kirjastoperinne (1708–1709). 1984. N 1925 Liperi.

⁵³ SKS KRA. Kirjasto elämässäni (1724). 2001 (2000). N 1934 Pyhäsalmi.

⁵⁴ SKS KRA. Kirjastoperinne (1045). 1984. M 1905 Hiitola.

Opettaja saattoi rajata lainausoikeuden vain koulussa hyvin menestyville oppilaille. Ei siis ollut itsestään selvää, että kaikki saivat lainata kirjoja. Lainaamiseen tuli saada lupa myös kotoa huoltajilta, ja kaikkien vanhemmat eivät aina suhtautuneet myönteisesti muuhun kuin läksyjen lukemiseen. Lainaamisoikeuden saattoi myös menettää, jos läksyt olivat jääneet tekemättä tai ne oli tehty huolimattomasti. Opettajat siis katsoivat, että oikeus lainata ja lukea kirjoja oli eräänlainen palkinto hyvin tehdystä työstä. Tässä kohtaa näkyy ehkä hienoinen ristiriita varhaiseen kansakouluaajatteluun, jossa kansankirjallisuus nähtiin koulun tukitoimintona, ja kansankirjastot tukivat kansakoulun jälkeistä lukuharrastusta ja itseopiskelua. Koulun tuli opettaa lapset lukemaan, ja kirjaston tarjota luettavaa, siis materiaalia tämän taidon ylläpitämiseen.⁵⁵ Taustalla olevana ajatuksena varmaankin on siis ollut, että luettavaa saisivat kaikki tasapuolisesti, ja oikeuden luettavan saamiseen lunastaisi hankkimalla lukutaidon.

Olin käynyt koulua ehkä kuukauden päivät. Opettaja sanoi antavansa sellaisille oppilaille kirjastosta kirjat lainaksi, jotka ovat osanneet hyvin läksynsä. Kotona piti kysyä lupa, saako lainata. - - Luin paljon kirjoja koulun kirjastosta, mutta aina oli pelko, että jos ei osannut jotain niin muistettiin sanoa, et saa kirjaa, kun et osannut läksyjä.⁵⁶

Joskus opettaja valitsi valmiiksi luettavan kirjan lapselle, ja joskus on lukijan valitsema kirja otettu pois ja käyty vaihtamassa sopivampaan. Tässä näkyy opettaja-kirjastonhoitajan eräänlainen portinvartijan rooli, joka tuolloin katsottiin täysin luontevaksi. Oli opettajan vastuulla katsoa, että lapset lukivat ikäkaudelleen ja kehitysasteelleen soveltuvaa kehittävää kirjallisuutta. Opettajien soveltuvuutta kirjastonhoitajiksi todisteltiin aktiivista kasvatusta korostavien saksalaisvaikutteiden mukaisesti varhaisessa kirjastoliikkeessä sillä, että he parhaiten tunsivat oppilaat. Lapsiin kohdistuvaa holhoavaa asennetta ei tuolloin vielä pidetty epäsuotavana.⁵⁷ Kyse ei kuitenkaan ole ollut pelkästään holhoamisesta, vaan myös opettajan näkemyksestä, että lapsen lukuhalu pysyy parhaiten yllä, kun hän ymmärtää lukemansa ja kokee sen

⁵⁵ Mäkinen 2009, 154–155.

⁵⁶ SKS KRA. Kirjasto elämässäni (2025). 2001 (2000). N 1919 Käkisalmi.

⁵⁷ Vatanen 2002, 120–121.

kiinnostavaksi. Opettajan auktoriteetti lasten silmissä oli siten ehdoton, että vaikka kirjan vaihtaminen tai sen lukemisen kieltäminen on ehkä sapettanutkin, asia on hyväksytty, ja opettajan muistellaan ainakin jälkikäteen olleen ”muuten hyvä ihminen”.

Kirjojen vaatimaton lukumäärä ehkä aiheutti sen, että enempää selailematta otin ylimmältä hyllyltä vasemmalta ensimmäisen teoksen ja vein sen kirjastonhoitajalle merkitsemistä varten. Se oli jokin fysiologian alaan kuuluva tietoteos. Kirjastoa hoitava koulun opettaja kävi mielipidettäni tiedustelematta vaihtamassa sen johonkin mielenkiintoisempaan, en muista mihin.⁵⁸

Mielikuva palautuu vielä kirjastonhoitajaan. Vanha harmaatukkainen nainen. Jos kirja tosiaan oli liian rohkeaa kansakoululaisen luettavaksi, katsoi jännästi rilliensä yli ja sano että ei se ole sinun ikäiselle tarkoitettu. Kunhan käyt koulun loppuun. Tiukka oli varmasti moraalistaan. Mutta muuten hyvä opettaja ja ihminen. Parasta varmaan tarkoitti ja lukemaan kovasti nuoria innosti.⁵⁹

Toisaalta on myös ollut opettajia, jotka ovat antaneet lasten itse valita luettavansa ja näin luottaneet heidän arvostelukykyynsä. Tällaisissa tapauksissa on voinut olla kyse myös siitä, että kokoelma on ollut niin pieni ja opettajan hyvin tuntema, että hän on tiennyt sen sisältävän ainoastaan soveliaista luettavaa.

Pääsin vihdoon 10 vuotiaana kansakouluun, ja saimme lainata kerran viikossa opettajan avulla kirjaston kirjoja. Usein seisoi välitunnilla hyvän ystäväni kanssa kirjahyllyn lasioven takana ja supattelimme: mitähän seuraavaksi lainaisimme. Opettaja suositteli suurmiesten elämäkertoja y.m. kehittävää. Antoi kuitenkin mitä me pyysimme.⁶⁰

Koulun kirjastoa muistellaan positiivisesti, vaikka moni vastaaja kertoo myös kuinka pieni, muutaman hyllyn kirjalikoima oli luettu nopeasti läpi. Eräs

⁵⁸ SKS KRA. Kirjastoperinne (1709). 1984. N 1925 Liperi.

⁵⁹ SKS KRA. Kirjastoperinne (950). 1984. M 1937 Nilsä.

⁶⁰ SKS KRA. Kirjasto elämässäni (2373). 2001 (2000). N 1910 Iisalmi.

vastaaja kertoo olleensa kova lukemaan ja että opettaja päästi omalle kirjahyllylleen, sitten kun koulunkirjaston kirjat oli luettu läpi.⁶¹

Vaikka vuoden 1866 kansakouluasetuksessa olikin kehoitettu hankkimaan koululle oppilaskirjasto, kirjastot eivät olleet kehittyneet mainittavan suuriksi. Niiden kokoelmat olivat kuitenkin sisällöltään suhteellisen yhtenäiset vielä vuosisadan alussa, jolloin suomenkielinen kirjallisuus oli pääsääntöisesti aikuisille suunnattua, sitä oli vähän ja se oli hankalasti saatavaa.⁶² Tilanne kuitenkin alkoi parantua, ensin Kansanvalistusseuran avustusten ja sittemmin kirjastoille myönnetyn valtionavun myötä.

Kouluhallitus lähetti vuonna 1928 kunnille kiertokirjeen, jossa kehoitettiin perustamaan yläkansakouluille sekä käsikirjasto että tieto- ja kaunokirjallisuutta sisältävä lainakirjasto, jos lähellä ei ollut yleistä kirjastoa lastenosastoineen. Suuremman valtionavun vuoksi kuntien oli edullisempaa perustaa kouluille lasten lainakirjastoja kuin kartuttaa yleisten kirjastojen lastenkokoelmaa. Kustantajista ainakin Otava markkinoi kansakoulujen kirjastopaketteja, jotka sisälsivät sekä hyödyllistä tietokirjallisuutta että lasten- ja nuortenkirjoja.⁶³ Vastaajista osa kuitenkin muistelee koulun kirjastossa olleen pelkkää lastenkirjallisuutta, toisten mieleen on jäänyt myös maaseudun oloihin soveltuva tietokirjallisuus. Kirjoja muistellaan kokonaisuudessaan olleen muutamista kymmenistä muutamiin satoihin kappaleisiin.⁶⁴

Kirjavalikoima on kuitenkin tyydyttänyt pienten lukijoiden lukutarpeen, vaikka se onkin ollut suppea. Niukkuudesta huolimatta sitä kuvataan loikaksi uuteen, tuntemattomaan maailmaan. Pienuudesta huolimatta valikoima on siis ollut laadukas. ”Ensimmäisen kirjaston vaatimattomuudesta huolimatta tuolta ajalta ovat peräisin tuttavuuteni useimpiin kotimaisiin klassikkoihimme.”⁶⁵ Mieluiset kirjat on lainattu ja luettu useampaan kertaan.

⁶¹ SKS KRA. Kirjasto elämässäni (1398). 1984. M 1913 Liminka.

⁶² Vatanen 2009, 235.

⁶³ Eskola 2009, 306.

⁶⁴ Esim. SKS KRA. Kirjastoperinne (1947). 1984. N 1924 Kerimäki ; SKS KRA. Kirjastoperinne (1045). 1984. M 1905 Hiitola.

⁶⁵ SKS KRA. Kirjastoperinne (1708). 1984. N 1925 Liperi.

Siinä pienessä koulukirjastossa oli vain lasten kirjallisuutta, Topeliuksen teoksia ja muita sellaisia, mutta en minä vielä muunlaista lukemista kaivannut. Ehdin käydä kaksi luokkaa sillä paikkakunnalla ja sinä aikana useimmat koulukirjaston kirjoista tulikin luettua.⁶⁶

Nämä harmaan kaapin kirjat, niin vaatimaton kuin valikoima itse asiassa olikin, merkitsivät minulle huikeaa harppausta aina lavenevaan tiedon ja mielikuvituksen maailmaan.⁶⁷

Koska kirjavalikoima oli verrattain vähäinen ja niistäkin osa oli tietopuolista, varsinkin maa- ja metsätaloutta käsittelevää, lainattiin samoja, varsinkin jännittäviä satukirjoja moneen kertaan.⁶⁸

Kirjoja tuli käsitellä varoen ja huolehtia etteivät ne joutuneet väärään paikkaan tai huolimattomiin käsiin. Kirjat olivat kalliita hankkia, ja koulun omaisuutta tuli kunnioittaa pitämällä siitä hyvää huolta. Kirjojen huonosta kohtelusta seurasi nuhteita opettajalta, ja pahimmassa tapauksessa saattoi menettää lainausoikeutensa väliaikaisesti. Näin on käynyt erään vastaajan lähipiirissä, ja sillä on ollut kauaskantoiset, aikuisuuteen saakka ulottuvat seuraukset. Opettajan ehkä aikanaan epäoikeudenmukaisilta tuntuneet nuhteet ovat jättäneet jäljen, joka näkyy sekä suhtautumisessa lukemiseen että kirjastoihin.

Opettaja kansakoulussa nuhteli luokkatoveriani ollessamme yläkoulun I luokalla. Luokkatoveri oli antanut lainakirjansa molempien siskojensa ja veljiensä käsiin. He eivät olleet vielä kouluikäisiä, eivätkä osanneet käsitellä varoen kirjoja. Kirjoihin oli ilmaantunut rasvaisia kädenjälkiä ja rumia piirustuksia. Luokkatoveriltani kiellettiin siitä alkaen lainakirjojen saanti. Se lainauslupa palautui kuitenkin jonkin ajan kuluttua. Mutta sen jälkeen luokkatoverini ei lainannut enää kirjoja koskaan. Nyt v. 1983 hän sanoi ollessaan 64-vuotias: -Minä en ole lukenut muuta kuin yhden kirjan eläissäni lainakirjastosta. Se oli Kiven Seitsemän veljestä. Enkä lue. Olen saanut lukemisesta tarpeekseni.⁶⁹

Kirjaston kirjojen kautta on voitu myös hienovaraisesti harjoittaa politiikkaa. Koulu ja koti eivät välttämättä sisällissodan jälkeen tunnustaneet samaa väriä: opettaja on voinut olla entinen suojeluskuntalainen ja vanhemmat taas

⁶⁶ SKS KRA. Kirjastoperinne (1281–1282). 1984. M 1914 Liperi.

⁶⁷ SKS KRA. Kirjastoperinne (936). 1984. M 1922 Sotkamo.

⁶⁸ SKS KRA. Kirjastoperinne (1948). 1984. N 1924 Kerimäki.

⁶⁹ SKS KRA. Kirjastoperinne (1151). 1984. M 1919 Mouhijärvi.

vakaumuksellisia työväenliikkeen edustajia. Tämä on voinut näyttäytyä ”taisteluna lasten sieluista”. Kotona ei aina hyväksytty koulusta tarjottua luettavaa, koska sen katsottiin edustavan vääränlaista ideologiaa. Opettaja saattoi kuitenkin monenlaisin, kekseliäin keinoin pyrkiä avartamaan oppilaidensa maailmankatsomusta.

Kansakoulun lainakirjakaapista antoi suojeluskuntalaisopettaja aina sellaisen kirjan jollaisen uskoi soveltuvan kulloisenkin kohdalla olevan kullannupun iän, oppitason ja kotilähtöisyyden perusteella tälle soveltuvan. Pakollisten läksykirjojen lisäksi, eivät monienkaan mökkien aikuiset, sietäneet seiniensä sisäpuolelle mitään ”vale-epistoloita”. Kotien ja koulujen välillä käytiin melkomoisia otteluja lasten sieluista. Opettajamme keksi kuitenkin laistamattoman hyvän konstin punaista näyttävien oppilaittensa valistamiseksi. Kummasti vaan alkoivat tällaiset turilaat tarvita jälki-istuntoja ja ihmeesti vaan unohtuivat asuntopuolelleen poistuneelta opettajalta lainakirjakaapin ovet jatkuvasti lukitsematta. Miten ollakaan, kun hän parin tunnin kuluttua palasi päästämään arestilaisia vapauteen, olivat nämä häijyläiset jotenkin entistä tietoisempia esim. entisaikojen sissipäälliköiden urotöistä, kuin olivat olleet näihin asti.⁷⁰

Vaikka opettajien tulikin pitää puoluepolitiikka poissa opetuksesta ja olla tuomatta esille omia poliittisia kantojaan, heidän kristillis-isänmaallinen maailmankuvansa vaikutti opetukseen ja oli perustaltaan poliittista. Konservatiivisten arvojen vahvistuessa 1920–30-luvuilla sekä poliittisessa oikeistossa että keskustassa ei tämä voinut olla näkymättä myös kouluissa. Kouluissa harjoitettiin isänmaallisuuskasvatusta Mannerheimin kuvineen, eikä tämä voinut olla herättämättä ristiriitaisia tunteita työläisperheissä, niin lapsissa kuin aikuisissakin.⁷¹

3.2 Laajemman kirjavalikoiman äärelle

Vastaajat muistelevat siirtymistä koulussa sijainneesta kirjastosta pitäjän tai kunnan isompaan kirjastoon siirtymänä, joka tapahtui kun koulun kirjasto oli luettu läpi tai koulunkäynti lopetettiin. Vastauksissa mainitaan siirtymää

⁷⁰ SKS KRA. Kirjastoperinne (777). 1984. M 1926 Oulujoki.

⁷¹ Tuomaala 2004, 314, 330.

motivoineena tekijänä oma lukuhalu tai tietoinen päätös, että oli päästävä suuremman kirjalikoiman äärelle. Yleisissä kirjastoissa oli 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä rajoituksia lapsiasiakkaita koskien: joistakin kirjastoista lapset eivät saaneet lainata lainkaan, tai heille oli määritelty erilliset lainausajat. Katsottiin, että lapset olisivat häiriöksi aikuisten asiainnille. Yleisin ”aikuisten kirjaston” ikäraja oli 15 tai 16 vuotta.⁷² Koska kirjastojen aukioloajat olivat maaseudulla muutenkin suppeat, lapsille tuskin on järjestetty erillisiä lainausaikoja. Joko he ovat saaneet asioida aikuisten kanssa samaan aikaan, tai heille ei ole lainattu ollenkaan. ”Sinnehen menin heti kun kynnellä kykenin, tai minulla on sellainen muistikuva ettei sieltä aivan lapsille lainattukaan.”⁷³ Tyypillinen aukioloaika maaseudulla oli sunnuntaina jumalanpalveluksen jälkeen. Silloin väki oli muutenkin koolla kunnan keskustassa, ja kirjastossa käyntiin ei kulunut erikseen työaikaa.

Näiden isompien kirjastojen sijaintipaikat vaihtelivat. Usein kirjasto oli huone tai nurkka niin sanotussa pitäjätuvassa tai kunnantalolla, mutta se saattoi olla myös jonkun isomman talon omistavan kyläläisen kotona. Hanna Aaltosen kirjastotiloja käsittelevässä artikkelissa kerrotaan vuoden 1922 Tampereen yleisessä kirjastokokouksessa korostetun, että kirjastotilojen tulisi olla puolueettomassa tilassa, minkä katsottiin tarkoittavan kunnan omistamaa tilaa, esimerkiksi koulua tai kunnantaloa.⁷⁴ Tämä liittyyne ajankohdan poliittiseen ilmapiiriin, sisällissodan tuoreeseen jälkeen kansalaisten muistissa. Varmaankin katsottiin, että kirjaston toimintaa hankaloitaisi sen sijainti ”valkoiseksi” tai ”punaiseksi” tiedetyn henkilön kotona. Valtiovallan taholta ei vielä kirjastotilojen edellytetty olevan kovin kummoisia: 1920-luvun puolivälissä tavoitteena oli, että kunnan kantakirjastolla tulisi olla oma huone. Maaseudun ainoa varsinainen kirjastoa varten rakennettu talo löytyi tuolloin Uudeltamaalta, Pyhäjärveltä. Vuosikymmenen lopun tilastoinnin mukaan maaseudun kirjastoista 45 prosenttia sijaitsi kansakouluilla, 27 prosenttia

⁷² Eskola 2009, 307–309.

⁷³ SKS KRA. Kirjastoperinne (1722). 1984. N 1925 Kotipaikka.

⁷⁴ Aaltonen 2009, 520.

yksityisten henkilöiden omistamissa tiloissa, 15 prosenttia seurataloilla ja 11 prosenttia kunnantaloilla.⁷⁵

Useimmiten kirjojen muistellaan edelleen olleen umpinaisissa, lukollisissa kaapeissa. Avohyllyjärjestelmä oli yleisten kirjastojen ehkä tunnusmerkillisin innovaatio. Sitä pidettiin välttämättömänä modernille kansalaiskirjastolle, koska se rohkaisisi käyttäjiä omatoimisuuteen ja lisäisi heidän valinnanvapauttaan, sekä vapauttaisi kirjastonhoitajan muuhun työhön kuin kirjojen noutamiseen.⁷⁶ Se ei kuitenkaan vielä tuolloin ollut saapunut maaseudun pieniin kirjastoihin. Tämä johtui käytännössä siitä, että kirjastot sijaitsivat myös muita tarkoituksia palvelevissa tiloissa, esimerkiksi kunnantalolla kirjurin huoneessa tai pitkänmatkalaisille tarkoitettussa yöpymistilassa. Asiakkaat voitiin päästää kirjojen luokse vasta kun kirjastolla oli oma erillinen tila, vaikka se olisi vain oma huone toiseen tarkoitukseen suunnitellussa rakennuksessa.⁷⁷ Myös kunnan päättäjien edistyksellisyys ja luottamus kuntalaisiin vaikutti asiaan, kun kyseessä olivat kunnan omistamat kirjat. Luonnollinen ajatus lukituista kaapeista oli, että niillä suojeltiin kirjoja liian omatoimisilta asiakkailta. Kaapit kuitenkin suojasivat kirjoja myös lialta ja pölyltä, mitä varsinkin yksityisten henkilöiden omistamissa tiloissa eli käytännössä kotitalojen tuvissa, joissa tehtiin puhdetöitä, oli riittämiin.

Olisikohan ollut niin, että vielä kansakouluiässä ei olisi saanut käyttää kunnan yleistä lainastoa. Kuitenkin oli niin, että siellä alettiin käydä vasta koulunkäynnin lopulla tai jatkokoulun iltakoulua käytäessä. Kunnan lainastoa hoiti kansakoulunopettaja ja se sijaitsi ”kunnantuvan” (nykyisin kunnantalo) eräässä nurkkahuoneessa, jossa viikolla työskenteli kunnan kirjuri (nykyisin kunnansihteeri) ja lainasto oli avoinna vain sunnuntaisin jumalanpalveluksen jälkeen tunnin tai pari. Kirjoja oli muistaakseni kolmessa lukitussa kaapissa, joiden ovet sitten lainastonhoitaja avasi aukioloajan alkaessa. Yhdessä oli suuria teoksia, joita ei näyttänyt kukaan lainaavan. Jo niiden komea ulkonäkö karkoitti ainakin lapset niiden läheisyydestä, sillä tuntui, että niitä ei annetakaan kenellekään lainaksi.⁷⁸

⁷⁵ Eskola 2009, 298–299.

⁷⁶ Vatanen 2002, 147.

⁷⁷ Eskola 2009, 303.

⁷⁸ SKS KRA. Kirjastoperinne (1948). 1984. N 1924 Kerimäki.

Koulun loputtua sain kuulla että kirkonkylässä on lainakirjasto. Lukuhaluksena ihmisenä sinne piti mennä katsomaan millaisia kirjoja sieltä saisi. Kirjasto oli Pitäjätuvan toisessa päässä, jossa oli sellainen iso huone, missä pitäjäläiset kävivät yötä kun menivät kirjoittamaan itseään ja perhettään rippikirkkoon. - - Kirjasto oli auki tavallisena arki-iltana joten ei yövieraita ollut. Kirjat oli laitettu umpinaisiin kaappeihin, jotka voi lukita ettei kukaan päässyt omin luvin ottamaan kirjoja. - - Kirjastohuoneen pinta-ala oli n. 30 m² mutta ei kirjaston käytössä ollut kuin muutama kaappi pitkin seiniä.⁷⁹

Maaseudun kirjastoissa ei vielä sotien välisenä aikana käytetty luokitusjärjestelmiä, vaikka luokitusoppaita oli jo ilmestynyt suomeksikin. Kirjat oli järjestetty joko hankintajärjestykseen tai yksinkertaisesti tekijän mukaan aakkosjärjestykseen kolmeen luokkaan: ”tietokirjallisuus, kaunokirjallisuus ja loppuun kuluneet”.⁸⁰ Luokitusjärjestelmät eivät tietysti olleet tarpeenkaan niin kauan kuin kirjoja säilytettiin lukituissa kaapeissa, eivätkä asiakkaat päässeet suoraan niiden luokse. Aina kirjojen luokse ei edes haluttu mennä itse, koska omaan kirjanvalintakykyyn ei vielä luotettu tarpeeksi.

Salmin koulun kirjasto oli kirjan selässä olevan tekijännimen mukaisesti aakkosjärjestyksessä. Alkuun vei pitkän ajan, ennen kuin osasin itse hakea sieltä mieleisiäni kirjoja. Vasta kolmasluokkalaisena opettaja antoi oppilaalle luvan itse ottaa kirjoja kaapista. Mutta vähitellen siihen opin. Luokittain siellä ei kirjoja ollut järjestetty.⁸¹

Aina nuorille asiakkaille ei ollut täysin selvää, mitä lajia minkäkin nimikkeen alla oleva kirjallisuus edusti. Tämä aiheutti jälkikäteen katsottuna hiukan hupaisiakin sekaannuksia. Kaunokirjallisuus ja kaunokirjoitus liittyvät epäilyttävällä tavalla yhteen jälkimmäiseen suurella inholla suhtautuvien poikien mielessä.

Meillä oli kyllä sienenmäytyksiä syvällisempi ongelma intettävänämme sillä eräs vanhempi kaveri oli neuvonut meidät hakeutumaan kaunokirjallisuuden hyllyille, se kuulemma kannatti, mutta miten tuollaisen nimilälliskön alta löytyisi mitään jänskää? Kaunokirjoitusta oltiin itsekin jouduttu äheltämään ja sitä inhottiin. Ainekirjallisuuden hyllyille me

⁷⁹ SKS KRA. Kirjastoperinne (1817). 1984. N n. 1920 Valkjärvi.

⁸⁰ Eskola 2009, 303.

⁸¹ SKS KRA. Kirjastoperinne (1110). 1984. M 1919 Mouhijärvi Salmi.

paremminkin haluttiin sillä ainekirjoitus se oli poikaa ja siinä oltiin niitetty jo pieniä laakereitakin.⁸²

Suuremmat kirjastot tekivät koulun pienen kirjaston jälkeen vaikutuksen. Vastaajien mieleen on jäänyt erilaisia yksityiskohtia kuten kirjastoon vievät upeat rappuset, lainausluukku⁸³ tai lukusali⁸⁴. Kirjojen suuri on määrä tehnyt suuren vaikutuksen, hyllyjen muistellaan ulottuneen kattoon saakka. Todellisuudessa kirjastotoimeen osoitetut rahavarat olivat maailmansotien välisenä aikana jokseenkin niukat, ja kun nämä vähäiset varat jaettiin sekä syrjäkylien piirikirjastojen että kunnan kantakirjaston kesken, kummankaan kirjavalikoima ei yleensä päässyt kehittymään kovin laajaksi. Kirjastoalan toimijat kyllä katsoivat, että kantakirjaston kehittäminen olisi ollut tärkeää, mutta kunnanvaltuustojen näkökulma asiaan saattoi olla toinen: niissä oltiin sitä mieltä, että oli tärkeää saada pieniinkin kyliin piirikirjastot.⁸⁵

Kirjastoa muistellaan juhlallisena tilana, jossa oli aivan oma, erityinen tunnelmansa. Se muodostui kirjojen tuoksusta, tilassa vallinneesta ylevästä hiljaisuudesta ja aikaisempiin kirjastoihin verrattuna suuremmasta kirjojen määrästä. Myös itse kirjat on koettu vaikuttaviksi, kunnioitusta herättäviksi ja jopa pelottaviksi, sellaisiksi, ettei niitä kenellekään voida lainatakaan. Vaikutelmat ovat olleet niin voimakkaita, että ne muistetaan elävästi vielä aikuisiälläkin.

Seuraavissa vastauksissa voidaan puhua jo kirjaston tuottamasta elämyksestä, koska kuvailut ovat emotionaalisesti latautuneita, niihin sisältyy tunteita: hämmästyä, ihailua, kunnioitusta, innostusta. Kirjasto on voinut tuntua juhlalliselta, ehkä hiukan etäännyttävältäkin, jännittävältä paikalta, jossa paikattuja housuja on pitänyt hävetä⁸⁶. Toisaalta kirjastoon on voitu tulla kuin tuttuun ja turvalliseen kotiin.

⁸² SKS KRA. Kirjastoperinne (780). 1984. M 1926 Oulu.

⁸³ SKS KRA. Kirjastoperinne (1876–1877). 1984. M 1916 Iisalmi.

⁸⁴ SKS KRA. Kirjastoperinne (874). 1984. M 1928 Lauritsala.

⁸⁵ Eskola 2009, 292.

⁸⁶ SKS KRA. Kirjastoperinne (1927). 1984. M 1909 Kannus.

Lauritsalan kauppalan kirjasto sijaitsi suhteellisen uudessa, rapatussa ja suuressa talossa, se käsitti kaksi aika suurta huonetta, joista toinen oli varattu kirjoille, toisen toimiessa lukusalina. Sitä ennen vain koulun lainastoon tutustuneena, teki tämä uusi kirjasto minuun suuren vaikutuksen, ja ”rakastuin siihen ensisilmäyksellä”. Seisoskelin kauan ihmettelemässä kirjojen paljoutta, silmäilin lattiasta kattoon asti ulottuvia hyllyköitä ensin noin ylimalkaisesti, ja sitten aloin tarkastella kirjojen selkämyksiä ahnaasti. Kirjaston sisällä vallinnut hiljaisuus, ja kirjojen suuri määrä loi juhlanan tunnelman, niin kuin olisin tullut aarrekkammioon.⁸⁷

Kirkonkylän kirjastosta tuli minulle lämmin, ystävällinen käyntipaikka moniksi vuosiksi, ajanjaksoksi, joka ulottui varhaisesta lapsuudesta aikuisikään. Voin vieläkin aistia tuon jo kauan sitten hävinneen huoneen ilmapiirin, suuren kakluunin lämmön, hyllyillä lepäävien kirjojen omalaatuisen, hieman makean tuoksun - -. Samalla tavalla muistoissaan voi nähdä kirjat, vieläpä monet omilla paikoillaan: ylinnä, lähes katon rajassa pitkät rivit paksuja Suomen asetuskokoelmia, tietyssä paikassa arvokkaat yleisteokset kuten Tietosanakirjat, ja hylly hyllyn perään kaunokirjallisuutta aakkosjärjestyksessä tekijäin mukaan.⁸⁸

3.3 Yksityiskodeissa sijaitsevat kirjastot

Osa maaseudun kirjastoista sijaitsi yksityiskodeissa. Erityisesti silloisessa Oulun läänissä oli sotien välisen ajan tilaston mukaan erityisen paljon yksityisiin tiloihin sijoitettuja kirjastoja. Tällöin joku talon väestä toimi virallisesti nimettynä kirjastonhoitajana, mutta usein kirjastonhoitoon osallistui koko perhe, tai se joka paikalla sattui olemaan ja tehtävään ehti. Kirjastonhoito olikin sivutoimi, jota hoidettiin jopa palkatta, ja varsinkaan palkattomaan tehtävään ei aina tahtonut löytyä halukkaista. Tämän vuoksi viranomaisetkin ovat suhtautuneet myötämielisesti ns. ”perheyrityksiin”.⁸⁹

Siskoni kävi sitten Tyngän koululla oikein 2 päiväiset kirjastokurssit ja oli pätevä hoitaja. - - Hän hoiti kirjastoa v. 1930. Sitten oli vuorossa [toinen] sisko. Kaikki me kuitenkin lainastoa hoidettiin.⁹⁰

⁸⁷ SKS KRA. Kirjastoperinne (874). 1984. M 1928 Lauritsala.

⁸⁸ SKS KRA. Kirjastoperinne (940). 1984. M 1922 Sotkamo.

⁸⁹ Eskola 2009, 295–296.

⁹⁰ SKS KRA. Kirjastoperinne (855). 1984. N 1916 Kalajoki (Vasankari).

Tällaisten kirjastojen aukioloajat saattoivat olla hyvin joustavat. Jos talonväki oli paikalla, kirjastoonkin pääsi. Valtionapua saavan kirjaston tuli maaseudulla olla avoinna vähintään kahtena päivänä viikossa, mutta tähän minimiinkin oli mahdollista hakea poikkeusta esimerkiksi vähäisen käytön vuoksi.

Kirjastonhoitamisen harrastuksenomaisuus näkyi aukioloaikojen noudattamisessa niin, että jos kirjastonhoitajalla oli menoa eikä perheestä kukaan muukaan ollut paikalla, kirjasto oli kiinni ilmoitetusta aukiolosta huolimatta. Tähän kiinnittivät huomionsa myös kirjastontarkastajat: ”Maalaisoloissa ei olla täsmällisiä”.⁹¹ Asiakkaat tai kirjastoa hoitaneet eivät kuitenkaan pitäneet pahana sitä, että kirjastossa käytiin kun se sattui sopimaan, ja se yhdistettiin muuhun asioilla käymiseen tai kyläilyyn.

*Kirjasto toi kaukaisempiakin vieraita. Erikoisen mieluista oli kun tuttavat Yppäristä kävivät Kalajoen kirkolla asioilla. He lainasivat kuukausittain ohi kulkiessaan säännöllisesti 4 kirjaa henkeä kohti. (Se oli suurin sallittu lainaus.) Aina äitini keitti heille kahvit ja vieraina pidettiin. En koskaan kuullut kenenkään paheksuvan tyyliä että käytiin lainastossa silloin kun asiakkaille sopi.*⁹²

Kotona sijainneet kirjastot olivat keskellä maalaistalon elämää. Kirjakaappi seisoi nurkassa, ja ovet kaapissa olivat tarpeen ympärillä tehtävien töiden vuoksi. Se joka töiltään ehti, lähti päästämään asiakasta kirjalivalikoiman ääreen. Nämä kirjastonhoitajat eivät valinneet luettavaa valmiiksi, vaan lukija sai itse katsoa kaapin oveen kiinnitettyä kirjalueteloa ja päättää, mitä luettavaa mukaansa halusi. Näin oli erityisesti nuorilla lukijoilla valinnanvapautta enemmän kuin koulujen kirjastoissa.

*Naisväki asusti pienen keittiön puolella ja isäntä nikkaroi hyvänkokoisessa pirtissä, jossa myös omatekoinen kirjakaappi törrötti. Ulkoa tultiin keittiöön, josta asiansa esittäneelle lainaajalle lähti joku naisista oppaaksi kun lähdettiin kahlaamaan pirtinpuolen höylänlastuista lattiaa, kohti peränurkan kirjakaappia. Kaapin kapeamman yläosan lasi-ikkunavien sisäpuolille oli kirjoitettu kirjaluetelot. Tirkistele ja valitse.*⁹³

⁹¹ Eskola 2009, 295, 300–301.

⁹² SKS KRA. Kirjastoperinne (854). 1984. N 1916 Kalajoki (Vasankari).

⁹³ SKS KRA. Kirjastoperinne (778). 1984. M 1926 Oulu.

Kirjastoon on liittynyt erään vastaajan mielessä edistyksellisyyden leima, koska se on tullut taloon, jossa on ensimmäisenä ollut niin puhelin kuin radiokin. Myös Helsingin Sanomat on tullut tähän sivistyneeseen taloon. Kirjastonhoitajana on toiminut kansanopiston käynyt talon tytär, joka vastaajan mielestä oli ”hirveän viisas”.⁹⁴

3.4 Kirjasto ajattelun tilana

Kirjasto on kirjojen lisäksi tarjonnut hieman vanhemmalle nuorisolle tilan, jossa viettää aikaa yhdessä, vaihtaa mielipiteitä ja kehittää ajattelua ilman aikuisten jatkuvaa silmälläpitoa tai ohjausta. Isompien kirjastojen lehtisalit tarjosivat ajankohtaisimmat uutiset maailmalta, sitä tietoa jonka pohjalta muodostaa omia mielipiteitä niin kotimaan kuin ulkomaidenkin yhteiskunnallisista asioista. Ryhmässä voitiin pohtia niin politiikkaa kuin omaa tulevaisuutta, sitä mihin tie veisi koulujen jälkeen.

*Kirjaston yhteydessä toimi myöskin lukusali, lukuisana aikakausi- ja sanomalehtineen. Usein kokoonnuimmekin illoin ja läksyjen tultua tehdyksi lukusaliin ”politikoimaan” omaan nurkkaamme ja seulomaan maailman tapahtumia ja eri puolueiden toimintaa, joista rakentelimme ja teimme havaintoja sekä mielipiteitä, joiden muodostaminen saattoi myöhäisessä vaiheessa antaa herätteitä elämäntehtävääkin ajatellen. - - Puoluelehdet olivat ahkerassa käytössä ja ”otimme kantaa” eri lehtien mielipidekirjoituksiin eduskunnan istuntoihin, vapaussodan kiintoisiin kysymyksiin – valkoiset ja punaiset.*⁹⁵

Kirjaston tehtävä on aina ollut tarjota tietoa maailmasta puolueettomasti ja monesta näkökulmasta. Sen tehtävä on ollut erityisen tärkeä silloin kun koti, koulu ja muu ympäristö ovat selkeästi kuuluneet johonkin ”leiriin”. Tällöin tietomien mielipiteiden tueksi ja monenlaisiin näkemyksiin tutustuminen on ollut erityisen arvokasta: ei ole tarvinnut niellä muiden näkemyksiä valmiiksi pureskeltuina.

⁹⁴ SKS KRA. Kirjastoperinne (1926). 1984. M 1909 Kannus.

⁹⁵ SKS KRA. Kirjastoperinne (1047). M 1905 Käkisalmi.

3.5 Kirjasto mahdollisuuksien tilana

Kirjastokokemuksissa on runsaasti kuvausta, joka on niukkaa ja toteavaa, missä kerrotaan miten asiat olivat. Niissä kuvaillaan sitä millainen kirjastotila oli ja missä se sijaitsi. Niistä avautuu kuitenkin myös näkymiä vastaajien elämänkulun syvempiin kerroksiin. Erityisesti näin on niissä vastauksissa, joissa kirjoittajat peilaavat kirjaston vaikutusta elämäänsä nykypäivästä katsottuna ja arvioivat vuosikymmenten takaisen kokemuksen merkitystä. Kirjaston koetaan antaneen sellaisia eväitä, mitä maaseudun syrjäkylän vähävaraisen kodin lapselle ei muutoin olisi ollut tarjolla. Vastaajat kertovat kuinka heidän kotinsa oma kirjakokoelma ei ollut juuri Raamattua, katekismusta ja virsikirjaa kummempi: ”Mökissä ei juuri muita kirjoja ollut kuin Harpunsäveleitä ja suuri, mahtava Raamattu”⁹⁶, ”Lapsuusaikanani ei ollut meillä eikä muissakaan köyhälistöperheissä liiemmin luettavaa. Sanomalehteä ei tullut, ei ollut kuin virsikirja ja luultavasti sukuperintönä tullut raamattu.”⁹⁷ Lehtiäkään ei joka kotiin omaksi tilattu, vaan niitä on lainattu naapureilta ja tuttavilta. Samat lehdet ovat kiertäneet useammalla lukijalla. Niinpä kirjaston tarjoama luettava on täyttänyt kirjahyllyn mentävän aukon lukuhaluisten lasten elämässä.

Kirjastosta lainatut kirjat ovat toisaalta ruokkineet mielikuvitusta lapsen leikeissä ja tarjonneet jännitystä elämään sekä pakopaikan työntäyteisestä arjesta, mutta ne ovat myös avanneet maailman tarjoamien mahdollisuuksien kirjon vakavammalla, kauaskantoisemmalla tavalla. Kirjoista on voinut esimerkiksi löytyä tytölle kipinä opiskeluun, vaikka se ei lapsuuden tai nuoruuden ympäristössä olisi ollut tavanomaista. Kirjat ovat antaneet vinkkejä ja vaihtoehtoja, kun oma ammatinvalinta on tullut ajankohtaiseksi, sekä uskoa siihen, että korpikylästäkin on mahdollista ponnistaa pitkälle. Kirjojen maailmaan uppoutuminen on voinut myös olla ainoa mahdollisuus harrastamiseen, jos harrastukset muutoin ovat olleet tavoittamattomissa esimerkiksi maksullisuuden tai pitkien välimatkojen vuoksi.

⁹⁶ SKS KRA. Kirjasto elämässäni (1007). 2001 (2000). M 1933 Tervo.

⁹⁷ SKS KRA. Kirjastoperinne (1281). 1984. M 1914 Polvijärvi.

Köyhässä suurperheessä ei pystytty hankkimaan kirjoja varttuvien lasten lukuhallun tyydyttämiseksi, mutta noin 8-9 vuotiaana pääsin kirjastoon. Se oli kuin toinen maailma, aarreaitta, jonka sisältöön tutustuin ihastuneena ja mieli innokasta odotusta tulvillaan. Kotini sijaitsi Pohjois-Karjalassa Kiihtelysvaaran syrjäisellä salokylällä, josta oli matkaa Kiihtelysvaaran kirkolle 7-8 km. Kirkonkylällä oli lainakirjasto. - - 1930-luvulla, jolloin aloin käydä kirjastossa, se sijaitsi pienessä vanhassa talossa yhdessä huoneessa. Kirjastonhoitajan asunto oli samassa talossa. Kirjasto ei ollut ”suuruudella pilattu”, mutta silloisesta lapsesta se tuntui maailman hienoimmalta paikalta täysine kirjahyllyineen.⁹⁸

Olennaisinta ehkä oli, miten luetusta selvisi se, että oli paljon muutakin maailmassa kuin kotikylän raiteilla nähtävissä oleva. Karttakirjankin selailuun löytyi motivaatiota. Kuvittelin voivani joskus lähteä kävelemään kartan vihreitä kaistoja, sinisten järvien ja merten rantoja Espanjaan, eläen luonnon antimilla, kuten Tarzankin eli. - - kirjastosta lainatut kirjat muuttivat mieleni monikerroksiseksi. Arkisissa töissäkin väikkyi aivoissa haaveita. Usein mahdottomia, mutta joskus, varsinkin joihinkin töihin liittyessään, ammattia hahmottaen, osin mahdollistakin kartoittaen.⁹⁹

Olen sitä mieltä, että nuo lapsuuteni ja nuoruuteni kirjat olivat hyvin suurelta osin vaikuttamassa myös siihen, että halusin lähteä opiskelemaan. Nuoruudessani ei yleensä syrjäisen salokylän köyhän perheen lapsella ollut mahdollisuuksia lähteä opintielle, ja vaikeaa se oli minullekin. Olin kuitenkin saanut ”kipinän” enkä antanut minkään estää aikeitani. Olin silloin kylän tytöistä ainoa joka lähti opiskelemaan.¹⁰⁰

Kirjaston ja kirjojen kautta vastaajat määrittelevät itseään, sitä millaisia lapsia he olivat. Eräs vastaaja muistelee, ettei lainausoikeuden saatuaan olisi muuta tehnytään kuin lukenut kirjoja¹⁰¹, toinen taas kertoo olleensa kirjaston ahkerimpia lainaajia¹⁰². Kirjoja rakastetaan ja kunnioitetaan.¹⁰³ Tämä kertonee siitä, että vastaajat liittyvät kirjastoon ja lukemiseen myönteisiä mielikuvia ja arvoja, ja siksi halutaan korostaa näiden asioiden kuuluneen olennaisesti myös omaan lapsuuteen.

⁹⁸ SKS KRA. Kirjasto elämässäni (1460). 2001 (2000). N 1924 Kiihtelysvaara.

⁹⁹ SKS KRA. Kirjasto elämässäni (1009). 2001 (2000). M 1933 Tervo.

¹⁰⁰ SKS KRA. Kirjasto elämässäni (1462). 2001 (2000). N 1924 Kiihtelysvaara.

¹⁰¹ SKS KRA. Kirjastoperinne (826). 1984. N 1913 Kitee.

¹⁰² SKS KRA. Kirjastoperinne (1982). 1984. M 1914 Polvijärvi.

¹⁰³ SKS KRA. Kirjastoperinne (874). 1984. M 1928 Lauritsala.

4 Kirjaston käyttöön vaikuttaneet ihmiset

Kirjastokokemukset muodostuvat myös niihin liittyvistä ihmisistä. Heistä tärkeimpänä näyttäytyy tietysti kirjastonhoitaja. Hän saattoi olla opettaja, joka hoiti kirjastoa opettajan virkansa ohella tai maalaistalossa toimineen kotikirjaston tehtävään nimetty henkilö. Joskus harvoin kirjastonhoitaja oli tehtäväänsä koulutettu ja palkattu ammattilainen. Heille kaikille on kuitenkin yhteistä eräänlainen portinvartijana toimiminen. Kirjastonhoitaja on toiminut välittäjänä asiakkaan ja kirjaston kirjojen välillä, ja hänen toimintansa muistetaan niin hyvässä kuin pahassakin. Kirjastonhoitajana toimineen opettajan muistetaan neuvoneen hyvää luettavaa, mutta ottaneen myös valitun kirjan pois, jos hän katsoi tämän sopimattomaksi lapselle.

Tärkeitä henkilöitä ovat olleet myös muut läheiset: vanhemmat, isovanhemmat, sisarukset ja toverit. He ovat usein vaikuttaneet merkittävästi siihen, miten lukemiseen on suhtauduttu. Vanhempien kasvatuseriaatteet ovat olleet monenlaisia ja vaihtelevia. Moni kertoja muistaa, ettei kirjastossa käyntiä pidetty jostain syystä ollenkaan sopivana, tai sen nähtiin olevan ajan tuhlaamista. Toisaalta vanhemmat saattoivat olla itsekin olla lukuhaluja. Tällöin kotona saattoi syntyä kipinä lukuharrastukseen ja kirjastossa käymiseen kannustettiin.

4.1 Kirjastonhoitajat muistoissa

Kirjastonhoitaja esiintyy monissa muistoissa asiakaspalvelijana, joka sopisi nykypäiväänkin. Hän on ollut ystävällinen, ymmärtäväinen aikuinen, joka on osannut hälventää lapsen kenties kirjastoa ja outoa aikuista kohtaan kokeman arkuuden, sekä tietenkin auttaa sopivan luettavan löytämisessä.

Kirjastonhoitajan seurassa epävarma lapsi on voinut käyttäytyä luontevasti, unohtaa ujoutensa ja olla oma itsensä. Vaikkei kirjastonhoitaja olisikaan ollut tehtäväänsä koulutettu, hän on toiminnallaan ansainnut lapsen luottamuksen: osoittanut nuorelle asiakkaalle (kenties kovasti kaivattua) huomiota esittelemällä kirjoja ja valitsemalla mieluista luettavaa.

- - lämmin, äidillinen, iloinen ja puhelias ihminen, jonka seurassa ujokin unohti arkuutensa. Iloinen pilke silmissään hän esitteli kirjoja ja kertoi niiden sisällöstä. Opin luottamaan hänen asiantuntemukseensa. Ihmeellisesti hän aina osasi poimia hyllyistä sellaisia kirjoja joista pidän.¹⁰⁴

Kirjavalinta olikin kirjastonhoitajien tärkeimpiä tehtäviä. Aiemmin valinnan olivat suorittaneet kirjastojen johtokunnat, mutta samaan aikaan kun opettajat yleistyivät kirjastonhoitajina, siirtyi heille myös kokoelman rakentamisen vastuu.¹⁰⁵ Henkilökohtaiset, nimenomaan luonteen ominaisuudet ilmeisesti nähtiin 1900-luvun alkupuolella tärkeinä kirjastonhoitajan ammatissa. Esimerkiksi Valfrid Vasenius kirjastonhoidon oppaassaan vuodelta 1891 lukee kirjastonhoitajan ominaisuuksiin ”ystävällisen kohtelun lainaajia vastaan”¹⁰⁶ ja Niilo Liakka, joka toimiessaan Kansanvalistusseuran sihteerinä kirjoitti teoksen *Kirjastoasiasta*, katsoi siinä että kirjastoalalle synnyttään.¹⁰⁷ Kuka tahansa ei siis voinut toimia kirjastonhoitajana.

Vastauksissa esiintyvät kirjastonhoitajat eivät kuitenkaan kaikki ehkä olleet aivan syntyneet tehtäväänsä. Muistoissa esiintyvät niin huonoina ominaisuuksina turhantärkeys, tiukka nuttura kuin sormi pystyssä hiljaisuuden vaatiminenkin. ”Tärkeän näkönen naisimmeinen istu pöyvän takana, kun kiertelin kirjahyllyjä.”¹⁰⁸ Kirjastonhoitaja on voinut olla myös etäinen ja puhumaton henkilö, johon ainoa kosketus on syntynyt kun lainoista on tehty merkintä. Hiljaisuuden vaatimus on noussut tärkeimmäksi, näin estäen niin turhan metelöinnin kuin ehkäpä rakentavankin vuorovaikutuksen lasten ja kirjastonhoitajan välillä. Ainakaan lukuvinkkejä ei tältä tärkeän oloiselta henkilöltä ole kyselty, eikä hän niitä ole omatoimisesti antanut. Sekä henkilö että paikka ovat vaatineet olemisellaan huomaamattomuutta, liikkuminenkin on pitänyt muuttaa hiiviskelyksi. Kirjasto ei ollut melun ja äänekkään itseilmaisun paikka. Kirjastonhoitaja on olemuksellaan ja eleillään ilmaissut selkeästi toivovansa hillittyä käyttäytymistä.

¹⁰⁴ SKS KRA. Kirjasto elämässäni. (1461). 2001 (2000). N 1924 Lapinlahti.

¹⁰⁵ Vatanen 2009, 758.

¹⁰⁶ Vasenius 1891, 8, Vatasen 2002, 70 mukaan.

¹⁰⁷ Liakka 1916, Vatasen 2009, 763 mukaan.

¹⁰⁸ SKS KRA. Kirjasto elämässäni. (2384). 2001 (2000). N 1931 Polvijärvi.

Nyt näimme vain nutturapäisen, leukaansa asti röijynapitetun naiseläjän nousevan seisomaan hevosenkenkätiskinsä suojissa, suuntaavan kakkulavälkkeiset kasvonsa meihinpäin ja nostavan etusormensa pystyyn huuliensa eteen. Ymmärsimme yskän ja lähdimme hiipimään yli tuon vaikuttavan torin. Sillä hetkellä ei hevosenkengän ympärillä ollut muita asiakkaita ja niinpä saimmekin heti kähistä asiamme naiseläjän kämmenkupillaan tehostamaan, puoleemme ojentuvaan korvalehteen.¹⁰⁹

Tätä hiljaisuutta, ja muistakin sääntöjä kirjaston sisällä noudatettiin tarkasti. Silloin kirjastonhoitajana toiminut keski-ikäinen naishenkilö oli näissä määräyksissä ehdoton. Vain harvoin tapahtui, että kirjastonhoitajan ja lainaajan välillä vaihdettiin sana, ja sekin vain eräpäiväkortin leimaamisen yhteydessä.¹¹⁰

Kirjastonhoitaja on voinut myös yllättää. Häntä on voitu etukäteen arastella syystä tai toisesta, ehkä muiden kertoman perusteella tai jo siihen aikaan kirjastonhoitajasta eläneiden mielikuvien vuoksi. Mielikuviin on myös voinut vaikuttaa siirtyminen koulun pienestä kirjavarastosta tai pikkukylän sivukirjastosta suurempaan varsinaiseen kirjastoon, kuten kunnan pääkirjastoon. Toimintatavat ovat olleet virallisemmat ja jäykemmät, kirjastonhoitaja tuntematon henkilö, josta ei ole tiennyt miten pitäisi suhtautua. Seuraavalle vastaajalle kirjastonhoitaja on paljastunut ystävälliseksi ja auttavaiseksi henkilöksi, vaikka hän onkin ollut myös jämpä ja jämää.

Olin peljännyt kantakirjaston hoitajaa suotta. Hän oli kyllä ”jämpi” ja ”jämää” virkanainen, mutta kohteli asiakkaitaan ystävällisesti ja neuvoi tarvittaessa kirjavalinnoissa hyvin auliisti lainaajia.¹¹¹

Kirjastoa hoitaneet henkilöt ovat voineet tietyllä tapaa käyttää valtaa lapsia kohtaan niissä kohden, milloin he ovat valinneet lapsille ja nuorille luettavaa. Ainakin opettaja-kirjastonhoitajilla oli vastuu kirjavalinnoista, joten he ovat kokeneet olevansa vastuussa myös lasten lukemisista ja siitä, että jokainen lukee ikäkaudelleen ja kehitystasolleen sopivia ja kehittäviä teoksia. Opettajien

¹⁰⁹ SKS KRA. Kirjastoperinne. (777). 1984. M 1926 Oulu.

¹¹⁰ SKS KRA. Kirjastoperinne. (874). 1984. M 1928 Lauritsala.

¹¹¹ SKS KRA. Kirjastoperinne. (1388–1399). M 1913 Liminka.

soveltuvuutta kirjastonhoitajiksi perusteltiin myös sillä, että he tunsivat oppilaat, minkä katsottiin helpottavan heidän ohjaamistaan sopivan lukemisen pariin. Vanhastaan oli myös katsottu että lasten holhoaminen ja opettajamainen asenne myös kirjastonhoitajalla oli täysin oikea.¹¹² Tämänkaltaista toimintaa ei ehkä ole nuorempia lapsia haitannut, mutta esimerkiksi seuraava vastaaja kokee, että olisi ollut jo 15-vuotiaana tarpeeksi vanha itse katsomaan, mikä on sopivaa luettavaa. Asiaan liittyy ehkä myös se, että kirjastoon oli pitkä ja vaivalloinenkin matka, ja mielessä on kenties voinut olla tietty kirja, jonka vastaaja haluaisi lukea. Se, että joutuikin lukemaan jonkun toisen valitsemaa kirjoja, ei ole tuntunut vaivan arvoiselta. Kirjastonhoitajan ohjeistaminen on teini-ikäisen mielestä ollut tungettelevaa ja liiallista holhoamista. Kirjastokäynnit ovatkin ilmeisesti tämän vuoksi loppuneet lyhyeen.

*Pitäjän kirjasto oli kirkolla, sinne oli matkaa 18 km, kuljin pyörällä. Kirjaston hoitajana oli eläkkeellä oleva opettaja, neiti-ihminen. Hän valitsi kirjat, sanoi olevan sopivaa luettavaa. Kävin muutaman kerran, mutta ärsytti kun hän tiesi mikä oli sopiva. Olinhan jo sentään 15 vuotias.*¹¹³

Seuraava vastaaja on ilmeisesti mennyt hyvin nuorena yksin kirjastoon, koska häneltä kysytään, millä asialla hän liikkuu. Kirjastoonhan ei kovin monenlaista asiaa tuolloin voinut olla. Varmaankin kirjastonhoitaja on kyllä tiennyt mistä asiasta on kysymys. Hän on ehkä halunnut kysymyksellään selvittää, onko poika tarpeeksi iso selvittämään toimensa ja tällä tavoin osoittamaan, että kykenee kirjastossa asioimaan. Pettymys on tämänkin vastaajan kohdalla suuri, kun innokas lukija ei pääsekään itse kirjalikoiman äärelle valitsemaan kirjaa, vaan saa kirjastonhoitajan valitseman kuvakirjan luettavakseen. Vastaaja koki että olisi voinut jo perehtyä vaativampaankin kirjallisuuteen. Seuraavalla lainauskerralla on mukana isä, jonka auktoriteetti avaa ovet kirjaston hyllyjen ääreen ja omatoimiseen valintaan. Tässäkin vastauksessa näkyy kirjastonhoitajan vallankäyttö lasta kohtaan kirjalinnon muodossa, mitä ei ole voitu tai koettu tarpeelliseksi toteuttaa toisen aikuisen läsnä ollessa. Vastauksessa on havaittavissa myös eräänlainen pienimuotoinen valtataistelu

¹¹² Vatanen 2002, 120–121.

¹¹³ SKS KRA. Kirjasto elämässäni. (2025). 2000 (2001). N 1919 Käkisalmi.

isän ja kirjastonhoitajan välillä; isä katsoi lapsen tulleen kohdelluksi epäoikeudenmukaiseksi. Hän lähti kirjastoon varmistamaan, että hänen lapsensa saa valita mieleistään luettavaa, ja osoittamaan kirjastonhoitajalle tämän paikan.

Kirjastonhoitaja on ollut tässä portinvartija aivan konkreettisestikin, koska hän on käynyt noutamassa hyllystä kirjan ja antanut sen lainaajalle luukun kautta. Vastauksesta ei selviä onko luukun kautta palveltu vain lapsiasiakkaita ja aikuiset päästetty hyllyille saakka, vai onko myös aikuisia jätetty luukun taakse.

Avasin varovasti oven, joka vei kirjaston eteisaulaan. Edessäni oli toinen ovi, jossa oli nelikulmainen luukku, joka oli auki. Hiivin luukulle kuikkimaan, ja näin siitä kirjastohuoneen pöydän äärellä istuvan kirjastonhoitajan. Rykäisin laimeasti ilmaistakseni oloni. Neiti katsahti minuun päin ja sanoi: - Mitäs asiaa pojalla? Sanoin tulleeni lainaamaan kirjoja. Nainen kyseli ikäni ja osoitteeni sekä että olenko koululainen. Sitten hän kirjoitti minulle ensimmäisen kirjastokorttini. Odotin, että nyt pääsen katselemaan hyllyköitä ja valitsemaan mieleistäni luettavaa. Mutta niin ei käynytäkään. Kirjastonhoitaja meni eräälle kirjahyllylle, josta otti käteensä melko suurikokoisen kirjan ja ojensi sen luukusta minulle, sanoen: -Tässäpä sinulle kirja. Siinä on lukemista ja kuvia myös. - - Kerrottuani isälleni ensivierailustani kirjastossa, ei hän oikein sulattanut kirjastonhoitajan tyyliä. Hän lupasi lähteä seuraavan kerran kanssani kirjastoon. Ja sittenhän oli kohtelu toisenlaista. Tiesinhän jo silloin, ettei isäni säikkynyt ihmisiä. Saimme valita mieleisemme kirjat.¹¹⁴

Kirjastonhoitajalla on ollut myös omat keinonsa saada asiakas tuntemaan itsensä erityiseksi. Näin on tapahtunut esimerkiksi silloin, kun säännöistä on poikettu lukijan hyväksi. Kirjaston säännöissä oli usein määrätty, montako kirjaa kerrallaan sai lainata. Kirjastoa hoitanut henkilö on kuitenkin voinut poiketa tästä ja antaa mukaan useamman kirjan kuin on ollut lupa, kuten eräs vastaaja muistelee hänelle tapahtuneen. Kirjastonhoitaja on tuntenut asiakkaansa, tiennyt nopeaksi lukijaksi ja huolelliseksi kirjaston omaisuuden käsittelijäksi.

Kerran minä kirjan lainausmatkalla halusin ottaa 5 kirjaa, kun sääntö oli, että vain 3 kirjaa sai antaa asiakkaalle. Kirjastonhoitaja katsoi minua

¹¹⁴ SKS KRA. Kirjastoperinne. (1876–1877). 1984. M 1916 Iisalmi.

pitkään, ja sanoi sitten: kun sinä olet noin nopsa lukija ja pidät kirjat hyvässä kunnossa, niin olkoon menneeksi, sinä saat ne 5 kirjaa.¹¹⁵

Sama vastaaja muistaa, että toisessa kirjastossa kirjastoa hoitanut kauppias antoi hänen itse kirjoittaa nimensä lainauskirjaan sen jälkeen, kun oli tultu tutuiksi. Tässä kohtaa lapsen status on muuttunut oikeaksi asiakkaaksi, hän ei ole enää ollut kauppiaan silmissä vain äitinsä mukana oleva lapsi vaan itsenäinen toimija. Luottamus on ansaittu sääntöjen mukaisella toiminnalla, koska jonkin ajan päästä kertojalle on annettu jo useampia kirjoja lainaan alun yhden sijasta.

Aina ostosmatkalla ollessa äidin kanssa, minä sain uuden kirjan, kun olin entisen palauttanut. Minkäänlaista kirjastokorttia ei silloin vielä ollut, se riitti kun äitini teki puumerkkinsä lainausvihkoon. Sitten kun kauppias tuli minut tuntemaan, niin minä sain itse kirjoittaa nimeni lainausvihkoon, koska minä osasin jo kirjoittaa nimeni. Sen verran olin kiertokoulussa oppinut. Ensi alkuun minulle annettiin vain yksi kirja kerrallaan, mutta myöhemmin sain jo kaksi kirjaa.

4.2 Vanhemmat ja muut perheenjäsenet

Kotien suhtautuminen lukemiseen ja kirjastossa käymiseen on vaihdellut suuresti. Vastauksista löytyy niin lukemisen väheksymistä ja jopa sen kieltämistä kuin kannustamista harrastuksen pariin ja itsensä kehittämiseen. Kaikenlaista vapaa-ajan lukemista, niin romaanien, lehtien kuin tietokirjallisuudenkin lukemista, saatettiin pitää turhana. Joissakin kodeissa katsottiin, että lukemiseksi riitti Raamattu ja katekismus, jotka useimmista kodeista löytyivät, vaikkei muuta kirjallisuutta olisi omistettukaan. Suomalaiset olivat kyllä lukutaitoisia, mutta taitojen taso vaihteli, ja lukemista saatettiin pitää tiettyihin tilanteisiin kuuluvana rituaalina, mitä se historiallisesti olikin

¹¹⁵ SKS KRA. Kirjastoperinne. (1504). 1984. M 1909 Pälkjärvi.

kansan parissa ollut. Tällöin luettiin tiettyjä (yleensä uskonnollisia) tekstejä tietyssä tilanteessa ja mahdollisesti aina tietyssä paikassakin.¹¹⁶

Seuraava vastaaja on ollut onnekkaassa asemassa, sillä hänen kotonaan ei lukemista pidetty ajan tuhlauksena. Oli sallittua kadota kirjan maailmaan, uppoutua niin syvälle fiktiivisen tarinan pauloihin, että muuttui sekä sokeaksi että kuuroksi sille, mitä todellisessa maailmassa tapahtui.

Oma kotini antoi meille lapsille – ja sittemmin myös nuoruusvuosina – mahdollisuuden lukea. Ei pidetty ajan tuhlauksena olla nenä kirjassa kiinni muusta maailmasta mitään kuulematta, näkemättä. Kirjat henkilöineen todella valloittivat niin, että kotiväki sai useammankin kerran kutsua ”lukutoukkia” joko aterioille tai kotiaskareisiin.¹¹⁷

Lukeminen on ollut niin tärkeää, että vanhempia on jopa vastustettu, jos nämä ovat kieltäneet lukemisen. Varsinkin tytöille omia vanhempia vastaan nouseminen oli poikkeavaa käytöstä. Kertoja tosin määrittelee isän vastustaneen vain ”vähän”, joten ehkäpä hän on osannut lukea isäänsä ja tiennyt, että tällä kertaa tottelemattomuudesta ei olisi seuraamuksia.

Isä vähän [miötis], kun näki kirjan, sano että lukisit Raamattua etkä nuita roskarommaania. Mutta siinä asiassa en totellu issää, vaikka muuten aika kiltti tyttö olin.¹¹⁸

Vaikka lukemiseen olisikin suhtauduttu epäillen, kirjat kuitenkin herättivät kiinnostusta. Moni kasvattaja ajatteli, että sellaiset kirjat, joissa oli jokin opetus, olivat hyväksyttäviä. Pahan tuli saada palkkansa, kuten hyvänkin. Ääneen lukeminen esiintyy useammassa vastauksessa. Tällöin kirjasta pääsivät nauttimaan niin pienemmät lapset, jotka eivät vielä osanneet lukea, kuin aikuisetkin, jotka jatkoivat töitään samalla lukijaa kuunnellen.

¹¹⁶ Mäkinen 1997, 66, 77.

¹¹⁷ SKS KRA. Kirjasto elämässäni. (1743). 2000 (2001). N 1926 Kuopio.

¹¹⁸ SKS KRA. Kirjasto elämässäni. (2384). 2000 (2001). N 1931 Polvijärvi.

Kotona piti kysyä lupa saako lainata. Maalaistaloissa olivat siihen aikaan mummot kasvattajina. Minäkin kysyin mummoltani lupaa sydän pamppaillen. Hän puhui ensin pitkään, että Raamattu ja Virsikirja riittävät luettavaksi. Kun osaa niiden ohjeiden mukaan elää, täyttää ihmisen mitat. Kohta hän lisäsi: "Sanovat Genoveevan olevan hyvä kirja, käly kertoikin siitä. Se oli sellainen paha sai palkkansa. No, lainaa nyt katsotaan millainen on?". Perjantai oli koulun kirjaston päivä. Opettaja oli valinnut minulle Anni Swanin Ollin oppivuodet. Millä riemulla toinkaan sen kirjan kotiin. Oli sateinen ja pimeä syysilta, vesipisarat löivät kovasti akkunoihin. Mummo kävi kuorimaan kakkaraperunoita ja sanoi, että ota kirja käteesi. Hän laittoi päreän palamaan, pienemmät lapset olivat ympärillämmme. Panin kaiken sisälukutaitoni liikkeelle ja luin Ollin oppivuosia. Perhe alkoi tulla iltatöiltänsä ja lukeminen lopetettiin. Näin luin kahden viikon aikana hänelle koko kirjan, ei hän ollut koskaan jouten kun luin. Jännittyneenä odotin mitä hän sanoo, kun olin viimeisillä riveillä. No, hyväähä tää ol, saat lainata, tässäki taas sai paha palkkansa.¹¹⁹

Lainauksessa mainittu "Genoveeva" oli tyttöjen (ja ilmeisesti naistenkin) suosikkikirja 1930-luvulle saakka. Tarina on klassinen kertomus naisesta, jota syytetään uskottomuudesta väärin perustein, ja jonka kunnia palautetaan lopuksi. Kertomus tunnetaan jo keskiaikaisesta kansankirjallisuudesta.¹²⁰

Genoveeva mainitaankin mieleen jääneenä kirjana useammassa vastauksessa.

Lukemiseen liittyy edellisessä lainauksessa hyvin tunnelmallisia elementtejä: päreän valo, syksyinen ilta, sadepisaroiden rummutus ikkunoissa. Mummo toimittaa omia askareitaan, sisarukset kokoontuvat lukijan ympärille. Tällaiset elementit ovat omiaan tekemään muistosta pysyvän ja elävän. Kertoja maalaa ensimmäisestä lainakokemuksesta hyvin elävän ja maalauksellisen mielikuvan, josta lukijakin tavoittaa hetken erityisyyden.

Muistan vuoden, 1916 oli silloin 7 vuotias, koska olin nuorin suuresta poikueesta, olin oppinut lukemaan jo paljon ennen koulua. Isäni oli kuollut minun ollessani 2 vuotias ja äitini sekä minua vanhemmat sisarukset joutuivat tekemään käsitöitä syksyisin ja talvisin yömyöhään koivupraasun ja öljytuikun valossa. Koska kotiväkeni olivat lukuhaluisia, vaan eivät ehtineet oli minun mentävä kirjastoon ja sitten kaikki illat lukea polmottaa aikuisille. Joskus heidän itkiessä, toisinaan nauraessa kirjojen sisällöstä riippuen.

¹¹⁹ SKS KRA. Kirjasto elämässäni. (2025). 2000 (2001) N 1919 Käkisalmi.

¹²⁰ Hämäläinen-Forslund 1987, 141.

Oli siis myös niitä koteja, joissa kaikki olisivat halunneet lukea, mutta työnteko oli kuitenkin asetettava ensimmäiselle sijalle toimeentulon vuoksi. Ei yksinkertaisesti ollut aikaa lukea. Silloin nuorimman tehtäväksi tuli ääneen lukeminen muille, varmaankin siksi että hänestä oli pienimpänä vähiten hyötyä talon töissä. Näin pääsivät kaikki nauttimaan kirjoista ja elämään mukana kertomuksissa. Vastaajan kodissa ei ole hävetty näyttää kirjojen herättämiä tunteita, vaan tarinoiden mukana on voitu niin näkyvästi surra kuin kokea iloaikin.

Seuraava vastaaja mainitsee hänellä olleen ”negatiiviset kädet”, mikä tarkoittaa vasenkätisyyttä. Vastaajan nuoruudessa vasenkätisyys oli vielä asia, josta esimerkiksi koulussa pyrittiin opettamaan pois. Kirjoittamista opetellessa oppilaan vasen käsi saatettiin sitoa kiinni, jotta hän varmasti käyttäisi vain oikeaa. Kädentaidot saattoivat vasenkätisellä jäädä vajavaisiksi, jos niitä opetettiin tekemään oikeakätisyyden mukaan. Tämä on aiheuttanut joskus tunteen huonommuudesta ja toistaitoisuudesta, mikä näkyy tämän vastaajan kohdalla niin, että hän koki lukutaidon olleen ainoa asia, jonka hän kunnolla osasi. Vastaajasta tuntui, ettei hänen työpanoksensa ollut yhtä suuri kuin muiden, ja ettei hän osannut samalla tavalla ”tehdä tuottavaa”. Tämän vastaajan kokemuksessa näkyy se, että lukutaitoa ei katsottu taidoksi samalla tavalla kuin käden taitoja. Vastaaja kuitenkin laitettiin töihin osaamisensa mukaan, hänen hyvä lukutaitonsa sai palvella niitä, jotka tekivät käsillään, ja näin kaikki pääsivät nauttimaan kirjoista. Ääneen luettujen tarinoiden kuunteleminen on ehkä kuitenkin tehostanut muiden työntekoa, ja näin vastaaja on kantanut kortensa kekoon yhteisen hyvän tuottamisessa.

Lapsuudenkodissani kaikki olisivat halunneet lukea paljon. Toimeentulon tukemiseksi oli kuitenkin jokaisen iltapuhteillakin tehtävä käsillään jotain hyödyllistä. Minulla nuorimpana oli vielä negatiiviset kädet. Ainoa asia, jonka hallitsin, oli sujuva sisälukutaito. Se pantiin palvelemaan yhteistä hyvää, minä luin, toiset kuuntelivat ja tekivät samalla jotain tuottavaa.

Joskus kotona katsottiin, että lukeminen oli korkeasti koulutettujen tehtävä ja pelkkää joutilaiden ajanvietettä. Se ei kuulunut tavalliselle maalaistalon asukkaalle, jonka tuli olla työn touhussa päivät pitkät. Eräs vastaaja muistelee

hänelle kotona sanotun: ”mikä maisteri sinä luulet olevasi, kun aina pitäisi olla kirja kädessä.”¹²¹ Tämän huomautuksen taustalla näkyy jonkinlainen ajatus siitä, että ihminen ei saanut luulla liikoja itsestään, hänen täytyi tietää oma paikkansa maailmassa. Jokaisen tuli myös osata käyttäytyä omalle osalleen sopivalla tavalla. Huomautuksen tekijä on siis kokenut, että lukeminen on jotakin mitä tekevät vain maisterit tai maisteriksi haluavat, ja pyrkinyt palauttamaan lukijaa omalle paikalleen, maalaistalon kouluja käymättömäksi tyttäreksi. Huomauttaja on ilmeisesti myös ollut sitä mieltä, ettei tytöstä maisteria voisi tullakaan, että se on jotain mikä on hänen kaltaisensa ulottumattomissa.

Ehkä tämä ajatus jokaisen omasta paikasta ja ryhmälle sopivasta käytöksestä on ollut taustalla myös seuraavan vastaajan kuvauksessa äidistä, joka tulee sammuttamaan lampun kesken lukemisen. Vai onko kyse ollut vain säästäväisyydestä, ettei olisi turhaan käytetty lamppuöljyä tai sähköä? Joka tapauksessa äiti on katsonut oikeudekseen päättää, milloin on luettu riittävästi ja on aika lopettaa, ja ilmaissut sen hyvin selkeällä ja vastaan panemattomalla tavalla. Hän on myös katsonut, ettei hänen tarvitse selittää tekoaan lapselleen, vaan hänellä on oikeus päättää milloin on luettu tarpeeksi.

*En tarvinnut kovin paljon aikaa kotiläksyilleni, joten luin ja luin noita ihania lainakirjoja illat pitkät. En tiedä mikä siinä äitiäni ärsytti kun hän usein tuli ja sammutti lampun edestäni. Yritin lukea kuun valollakin. Eihän se tietenkään onnistunut.*¹²²

Vanhempien toimissa lasten lukemista kohtaan saattoi myös näkyä ajatus siitä, että työntekoa ei opittaisi lukemalla. Maalaistaloissa oli tietysti koko ajan tekemätöntä työtä, ja lukemiseen käytetty aika oli pois siitä. Tässäkin ajattelutavassa voi näkyä silti myös se, että ajateltiin, että lukeminen oli tekemistä niille, joiden ei tarvinnut tehdä fyysistä työtä, toisin sanoen ylempien luokkien harrastus. Vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kansakoulu ei ollut vakiinnuttanut asemaansa maan kaikille alueille. Tällöin vanhempien

¹²¹ SKS KRA. Kirjasto elämässäni. (2025). 2000 (2001). N 1919 Käkisalmi.

¹²² SKS KRA. Kirjasto elämässäni. (2374). 2000 (2001). N 1910 Iisalmi mlk.

keskuudessa esiintyi ajatusta siitä, että lasten ei ollut tarpeellista käydä koulua ainakaan kovin pitkään, sillä maalaistalojen työtehtävät oppi tekemälläkin. Tämä näkyi myös siinä, että koulukirjatkin saatettiin katsoa turhaksi lukemiseksi, joista ei oppinut mitään elämässä oikeasti tarvittavaa ja hyödyllistä. Näissä asenteissa voinee olla taustalla myös jäännettä sääty-yhteiskunnan aatemaailmasta ja vanhasta kristinuskosta, joiden mukaan ihminen oli syntynyt paikalleen, eikä omaa osaa pitänyt yrittää lähteä muuttamaan esimerkiksi kouluttautumalla. Tuli tyytyä siihen mitä oli.

Kun sitten pääsin kouluun ja sain vuorostaan lainata kirjoja, enpä paljon muuta olis tehnyt kuin lukeut. Mutta viimein isä suuttui lukemiseen, nosti lainakirjan tuvan yli kulkevan patalaudan päälle ja kielsi ottamasta. Se oli yksi lapsuus ajan suurimpia suruja. Äiti antoi sitten kirjan pois ylhäältä, niin sain sen palautettua opettajalle. Lukeminen jäi sitten vähemmälle vain sunnuntaisin ja salaa sai lukea, kesällä ulkona. Joskus isä suuttui koulukirjoihinkin, sanoi etteivät opi työtä tekemään kun aina vaan nenä on kirjoissa kiinni. Pakosta täytyi jättää vähemmälle.¹²³

Jompikumpi vanhemmista saattoi suhtautua lukemiseen myönteisemmin kuin toinen, ja näin on voinut syntyä pieniä salaliittoja perheen sisällä. Seuraavan vastaajan äitikään ei ensin halunnut kirjoja lainata, mutta kirjastonhoitajan toimineen kauppiaan ohjaus muutti hänen mielensä. Vastaaja oli ensin riemuissaan, mutta kotiin saavuttua ilo vaihtui suruksi. Perheen isän mielestä roskakirjallisuutta ei tarvinnut lukea. Kuten niin monen muunkin vastaajan perheessä, tässäkin toinen vanhemmista oli sitä mieltä, että Raamattu ja Katekismus ovat kirjoista olennaiset ja ainoat tarpeelliset lukea. Kuitenkin perheen äiti piti vastaajan puolta ja antoi kirjan salaa luettavaksi, kun isä oli lähtenyt tekemään töitään.

Käsiini sattui kirja "Vänrikki Stoolin tarinat". Kun jo osasin lukea suoraan, niin kirja alkoi kiinnostaa minua ja halusin lainata sen. Mutta kirjojapa ei lainattu lapsille. Siksi minun oli pyydettävä, että äiti lainaisi kirjan minulle. Äiti pani aluksi kovasti vastaan, mutta suostui, kun kauppias kehoitti myöskin niin tekemään. Ja niin äiti lainasi minulle haluamani kirjan, josta teosta olin hirveän iloinen. Mutta iloni päättyi kotona, sillä isäni ei antanut

¹²³ SKS KRA. Kirjastoperinne. (826). 1984. N 1913-1914 Kitee.

minun lukea kirjaa: mokomia roskakirjoja et lue, sinulle riittävät Raamatun historia ja Katekismus, julisti isäni. Ja yritti siepata minulta kirjan pois, mutta äiti ehti väliin ja korjasi kirjan. Mutta antoi sen sitten luettavaksi, kun isä oli mennyt töilleen.¹²⁴

4.3 Ystävät ja muut kirjastomuistoissa elävät

Kirjastoja ja lukemista muistellaan lähes poikkeuksetta hyvänä tapana viettää aikaa, vaikka siihen olisi vanhempien taholta liittynytkin kieltämistä.

Lukeminen on ollut niin tärkeää, että sitä on tehty vaikka salaa, jos se ei muuten ole ollut mahdollista. Joillekin vastaajille se on ollut tärkein harrastus ja jopa mieluisempaa kuin muiden ihmisten kanssa seurustelu. Nuori renkipoika mieluummin luki lainakirjoja kuin pelasi korttia tai istui kuppiloissa. Kirjojen seura on tässä kohti ollut parempaa kuin toisten ihmisten seura. Vastaaja puhuu lukuhalusta, joka pelasti hänet huonoista ympyröistä ja sopimattomilta ajanviettotavoilta. Vai voiko puhua pelastuksesta, jos mukaan ei ole edes tehnyt mieli? Valinta on ollut selvä, jäädä mieluummin kirjojen kanssa kotiin.

Lukeminen on ollut niin tärkeää, että vastaajaa ei ole haitannut työtovereiden naureskelukaan. Hän haluaa kuitenkin korostaa, ettei täysin eristäytynyt sosiaalisesta elämästä, vaan kävi välillä huvittelemassa muiden ikäistensä kanssa.

Olin sillä erää paikkakunnalla pari vuotta ja koko ajan kirjaston asiakkaana. Työtoverit (kirjoittaja tässä nuori, renkinä) naureskelivat lukuhulluudelleni mutta en minä heidän puheistaan piitannut, lukuelämykset olivat niin tärkeitä. Oli siitä ainakin se hyöty ettei tullut kovin usein lähdettyä kylän raitille seikkailemaan. Vaikka silloin ei ainakaan maaseudulla tunnettu nykytyypisiä nuorisojengejä, niin aina nuorilla on ollut ajanvieteongelmia, kokoontumisen tarvetta ja pientä kurittomuuttakin esiintynyt. Kesällä oli kunnantalon takaisessa lepikossa jokailtaiset korttisakit pelaamassa, talvella taas nuoret miehet istuivat iltojaan kuppiloissa mehua juomassa ja raha-automaattia pelaamassa. Ainakin niistä ympyröistä pelasti tuo jatkuva lukuhuoli, ei tehnyt mieli toisten mukaan. En sentään niin lukuhullu ollut että olisin täysin eristäytynyt

¹²⁴ SKS KRA. Kirjastoperinne. (1503–1504). 1984. M 1909 Pälkjärvi.

nuorten riennoista, kävin joskus iltamissa ja muissa huveissa, vaikka enimmäkseen viihdyin kirjojen parissa.¹²⁵

Muiden nauraminen ja pilkkapuheetkaan eivät ole vieneet lukuintoa. Kirjoista saadut elämykset ovat olleet niin merkittäviä, että niiden vuoksi oltiin valmiita sietämään kanssaihminen vähättelevää suhtautumista.

Lukeminen ja kirjojen lainaus olivat myös kaveriporukkaa yhdistävä kokemus. Seuraavassa lainauksessa kuvaillaan koululaisten ensimmäistä käyntiä kaupunginkirjastossa, jota kuvataan ”varsinaiseksi oikeaksi kirjastoksi”. Kertoja kuvailee ryhmäänsä himolukijoiksi, ja tämä on tekijä, joka yhdistää heidät ja erottaa heidät muista. Koko koulu tuntee heidät poikina, jotka lukevat paljon. Kirjastokortista pitäisi maksaa, ja taskunpohjia aletaan kuumeisesti koluta. Niistä löytyy kuitenkin vain vääränlaista, tähän tarkoitukseen kelpaamatonta valuutaa. Etsimisessä on kuitenkin mennyt niin kauan, että muu ryhmä on ehtinyt jo pitkälle ja joutuu odottelemaan himolukijoita. Rangaistushan siitä on seurauksena, pojat joutuvat arestiin. Tämä ei kuitenkaan heitä häittäisi, sillä silloinkin voisi lukea. Harmi vain, että koulun kirjakaappi on jo luettu läpi.

...laskeutuimme alakerran pyöreämuotoiseen aulaan, jossa opettaja otti meistä pääluvun ja erääseen jalopuiseen oveen viitaten kertoi Oulun kaupunginkirjaston olevan sen takana. Ja vielä että mekin olisimme oikeutettuja tekemään sieltä kirjalainauksia, maksettuaamme ensin kirjastokortista, vaikka koko eliniäksemme riittävän, nimellisen summan. Meitä oli kolme koulunkuulua himolukijapoikaa joiden silmät siinä etsiytyivät napottamaan toisiaan, emmekä huomanneet toisten lähtöä. Nimeksikään nimellistä ei kuitenkaan löytynyt yhdenkään taskuista, vaikka monenlaista vaihtokamaa, joka kävi keskinäisestä valuutasta, se sisälsivätkin. Ymmärrettyämme että tritsakumien, nahanpalasten ja pikilangan pätkien arvoa ei jalon oven takana tajuta, oli meidän sillä kertaa luovutettava ja juostava muodostelmamme kiinni. Opettaja oli joutunut keskeyttämään marssin meitä odottaakseen ja napsautti meille parituntiset arestit. Sama muuten, mutta kun lainakirjakaappi oli meillä jo jokseenkin läpiluettu.¹²⁶

Kirjastokortin saaminen on tälle ryhmälle niin tärkeää, että he alkavat rahaa saadakseen kerätä pulloja ja muuta tavaraa, jota voivat myydä eteenpäin

¹²⁵ SKS KRA. Kirjastoperinne. (1283). 1984. M 1914 Polvijärvi.

¹²⁶ SKS KRA. Kirjastoperinne. (779). 1984. M 1926 Oulujoki.

Karjalasta kotoisin olevalle osto- ja myyntimiehelle. Pojat työskentelevät pitkän aikaa yhteisen päämäärän hyväksi, eikä heille tule kertaakaan mieleen, että kortteja käytäisiin hakemassa yksitellen aina kun rahat riittäisivät yhteen. Tulot kerätään peltirasiaan, ja kortit haetaan vasta sitten kun rahaa on riittävästi kaikkiin kolmeen.

Ystävän luona heräsi into päästä kirjastoon tällä vastaajalla, kun hän tutustui ystävänsä veljen lainakirjaan. Halua päästä kirjastoon ”kivojen kirjojen” äärelle kuvaillaan voimakkain sanoin: se on ankaraa poltetta. Kirjastoa kuvaillaan aarteistoksi, se on siis jotain erikoista ja ihmeellistä, mihin ei tavallisessa elämässä ole ehkä aiemmin törmätty. Kirjaston kirjat olivat arkisten esineiden yläpuolella, ”aarteita”.

Mutta siinä --- kirjavalikoimassa oli muuan kookas ja runsaasti kuvitettu teos, ”Suomen puolustusvoimat”. Ja sekös osasi olla kiinnostava! ---Tämä kirja piti saada lainaksi, ehdottomasti! Mutta sehän ei ollutkaan niin vain annettavissa, vaan se piti käydä hakemassa kirkonkylän lainastosta sitten kun edellinen lainaaja oli sen palauttanut. Kun sain kuulla, että siellä oli paljon muitakin kivoja kirjoja niin siitähän polte nousi, ankara kytty päästä mitä pikimmin moisen aarteiston äärelle.¹²⁷

Lähipiirin henkilöiden vaikutus kirjaston käyttöön ja lukemiseen oli joko harrastamiseen kannustavaa tai sitä estävää ja vähättelevää. Huomionarvoista on, että jos lukeminen tai kirjastoon meno kiellettiin, tätä kieltoa usein uhmattiin avoimesti tai salaa. Lukeminen koettiin siis sääntöjen ja mahdollisen kotirauhan rikkomisen arvoiseksi asiaksi. Jos kieltoa noudatettiin, sen tuottama pettymys muistui elävänä vielä vuosikymmenten jälkeenkin. Se, ettei lapsena saanut lukea, koettiin suureksi menetykseksi.¹²⁸ Myöskään ystäväpiirin ja tuttavien taholta koettu pilkka tai vähättely ei vaikuttanut vastaajiin niin että lukeminen olisi lopetettu. Kirjojen tarjoama seura on koettu tällöin paremmaksi kuin ihmisten.

¹²⁷ SKS KRA. Kirjastoperinne. (939). 1984. M 1922 Sotkamo.

¹²⁸ SKS KRA. Kirjastoperinne. (826). 1984. N 1910 Kitee.

5 Lukuhalu ja lupa lukea

Tässä työssä olen tutkinut keruukilpailujen vastausten avulla lapsuuden kirjastokokemuksia. Tavoitteenani oli nostaa aineistosta esille niissä toistuvia teemoja, yleisiä kirjastoon liittyviä kokemuksia lapsen näkökulmasta. Tutkimuksen tavoitteena oli myös tarkastella sitä, mikä kokemuksissa oli yksittäiselle ihmiselle erityistä ja ainutkertaista. Kaksi selvästi aineistosta erottuvaa pääteemaa olivat kirjasto paikkana, siis erilaiset kirjastot erilaisissa tiloissa sekä kirjastomuistoihin liittyvät tärkeät ihmiset.

Lapsuuden kirjastokokemuksista muodostuu pieniä kertomuksia, ja ne ovat omaelämäkerrallisia, vaikka käsittelevätkin vain lyhyehköä aikaa vastaajan elämästä: lapsuutta ja nuoruutta, aikaa ennen täysi-ikäisyyttä. Moni vastaaja muistelee ensin varhaisinta kirjastokokemustaan koulun kirjakaapeilla, siirtyy koulun vaihdon tai muuton myötä isompaan kirjastoon ja pohtii lopuksi myöhäisen teini-iän kokemuksia. Miten lukeminen ja kirjasto kuuluivat elämään silloin, kun oltiin jo ensimmäistä kertaa työelämässä, piikana, renkinä tai apulaisena.

Pirjo Korkiakangas viittaa tutkimuksessaan¹²⁹ lapsuudesta Kerstin Arbaeuksen muistojen kolmitasomalliin. Mallin mukaan lapsuusmuistoissa on kolme tasoa. Ensimmäinen taso on yleinen kertomustaso, eräänlainen virallinen ja yleisesti hyväksytty kertomus, jonka kuka tahansa samassa ympäristössä elänyt voi kertoa. Toinen taso on persoonallisen kertomuksen taso, jolloin mukaan liittyvät muistelijan omat kokemukset ja ajatukset. Kolmannella tasolla kertomukseen liittyvät tunteet, jotka kuvittavat kertomusta voimakkaasti.¹³⁰ Aineistoni vastaukset sisältävät kaikkia tasoja. Pieni osa kuvauksista on hyvinkin yleisluontoisia ja etäisiä, mutta suurimmassa osassa vastauksia kirjastomuistoja ja sattumuksia, joissa kirjasto on ollut pää- tai sivuosassa, värittävät voimakkaat tunteet, joita vastaajat kuvaavat elävästi.

Vaikka lähdinkin tekemään tutkimusta ilman hypoteesia ja olettamuksia tuloksista, minulle muodostui silti nopeasti – jo ensimmäisestä aineiston

¹²⁹ Korkiakangas 1996, 34.

¹³⁰ Arbaeus 1993, 49–51.

läpiluvusta lähtien – jonkinlaisia käsityksiä siitä, mitä aineisto voisi pitää sisällään. Löysinkin sieltä odottamiani asioita, mutta tulokset myös yllättivät.

Yhteinen kokemus erilaisista kirjastoista oli esimerkiksi kirjasto koulussa. Koulunkäynti ja kirjastossa käynti liittyivät tällöin yhteen, ja kirjasto nähtiin osana koulua. Lainauspäivän muistetaan olleen lauantai, jolloin lukemiselle jäi viikonloppu aikaa. Koulujen kirjastot eivät olleet suurensuuria, vain kaappi luokan nurkassa tai muutama hyllyllinen kirjoja. Suurempiin kirjastoihin siirryttiin yleensä koulusta päästyä tai kun koulun kirjasto oli luettu läpi. Nämä kirjastot ovat voineet olla hiukan pelottavia ja luotaantyöntäviäkin tiloja kaikessa juhlallisuudessaan, jolloin paikattuja housuja ja nuhuista ulkonäköä hävettiin. Henkilökunnan avustuksella ja useampien käyntien myötä niidenkin kanssa kuitenkin tultiin tutuiksi ja opittiin löytämään mieluisaa luettavaa. Kotien kirjastoissa oleminen oli vapaamuotoisempaa, kun kirjasto saattoi olla naapurin tuvassa, ja sitä hoiti talon entuudestaan tuttu tytär.

Kirjastonhoitajan stereotyyppinen hahmo on nutturapäinen, keski-ikäinen nainen, joka vaatii sormi pystyssä hiljaisuutta kirjastoon ja jonka haukansilmät seuraavat asiakkaiden toimintaa. Muistoista löytyi mainintoja tämän tyyppisistäkin kirjastonhoitajista. Myös kirjastot juhlallisina, hiukan etäisinä tiloina, jotka arvokkuudellaan vaativat hyvää käytöstä, esiintyvät vastauksissa. Kirjaston henkilökunta on kuitenkin voinut olla myös tärkeän ja ymmärtäväisen aikuisen roolissa, luotettava opas kirjamaailmassa. Kirjastoon on voinut tulla ja siellä olla kuin kodissaan.

Koulukirjastoihin liittyvissä muistoissa esiintyy ensimmäisen kerran asia, jota en osannut aineistoa läpi käymään lähtiessäni ennakoida. Opettajat ovat muistojen mukaan käyttäneet suurehkoa valtaa lapsiin, käyttäen kirjoja eräänlaisena palkitsemisen ja rankaisemisen välineenä. Vastaajat muistelevat, että vain hyvin menestyvät ja käyttäytyvät oppilaat saivat lainata kirjoja. Saadun lainausoikeuden saattoi myös menettää. Opettajat siis katsoivat, että lainausoikeus olisi eräänlainen kannustin ja opiskelun tehostaja. Opettaja ei kuitenkaan sanonut viimeistä sanaa lukemisasiassa: vaikka koulumenestys olisi ollut kuinka hyvä tahansa, lupa kirjojen lainaamiseen tuli yleensä kysyä myös kotoa huoltajilta.

Vallankäyttöä tapahtui siis myös kotien suunnalta. Kaikkien vanhemmat eivät suhtautuneet lukemiseen myönteisesti, se katsottiin ainakin romaanien osalta turhaksi. Työntekoa ei oppinut lukemalla. Tulkitsin, että vanhemmat eivät niinkään käyttäneet luku-oikeutta palkitsemis- tai rankaisukeinona, vaan he toimivat oman, kenties lapsuudessa opitun, ennakkokäsityksen mukaisesti. Lukuhaluiset vanhemmat siirsivät lukuintoa lapsilleen, kirjoihin kielteisesti suhtautuvat jättivät ikävän muiston ja jopa vanhuudessa muistetun tunteen jonkin vaille jäämisestä.

Vallankäyttö näkyy muidenkin kirjastoa hoitaneiden henkilöiden kuin opettajien toiminnassa. Kirjastonhoitaja katsoi usein oman asiantuntemuksensa ja lukeneisuutensa nojalla voivansa valita lapselle luettavat valmiiksi. Osalle lapsista tämä oli mieluisaa: He kokivat, että kyseinen aikuinen osasi valita mielekästä ja sopivaa luettavaa. He luottivat tämän arvostelukykyyn. Tässä kohtaa kirjastonhoitaja onkin onnistunut työssään, hän on osannut tulkita lapsen ikäkautta ja ajatusmaailmaa oikein tarjoten sellaista luettavaa, jonka lapsi on kokenut itselleen mieluiseksi. Monissa vastauksissa kirjavalinta koettiin päinvastoin. Vastaajista tuntui, että aikuinen pyrki holhoamaan heitä eikä luottanut heidän omaan arvostelukykyynsä. Tällöin tarjottu luettava oli ehkä lukijan mielestä hänen ajatusmaailmalleen liian lapsellista tai vain vääränlaista. Pääsyä kirjahyllyjen äärelle ja omaa valinnanmahdollisuutta pidettiin tärkeänä.

Vallankäyttö ei kuitenkaan oletettavasti ole ollut tietoista tai pahantahtoista, vaan enemmänkin tuon ajan tapa toimia aikuisten ja lasten välisissä suhteissa. Aikuiset ovat toimineet rooleissaan niin kuin heidän on oletettu toimivan ja he itse ovat olettaneet oikeaksi toimia. Tutkimukseni aineisto sijoittuu kuitenkin aikaan, jolloin vielä yleisesti ajateltiin, että lapsi siirtyi aikuisten maailmaan ja pystyi puhumaan puolestaan rippikoulun käytyään. Tähän saakka hän oli lapsi, ei-täysivaltainen, jonka makua tuli valvoa, ja jota tuli tarvittaessa rankaisemallakin ohjata oikeaan suuntaan.

Lasten näkökulmasta kirjaston olemassaolo oli yleensä rikkaus. Se toi elämään sisältöä tavalla, jota kotoa ei ollut saatavissa. Moniin perheisiin ei ostettu kirjoja tai tilattu lehtiä; useat vastaajat muistelevat kotoa löytyneen vain uskonnollista kirjallisuutta. Monien vastaajien kodeissa oli muutenkin köyhää, sillä toista

maailmansotaa edeltäneisiin vuosiin sattuiivat Suomessa niin kansalaissodan ja hätäleivän vuodet kuin 1920–30-luvun vaihteen pula-aikakin. Nämä koettelivat erityisesti maaseudun väestöä, jolla oli puutetta ruoasta ja vaatteista, saati sitten muusta omaisuudesta.

Kirjaston kirjat eivät olleet niinkään rikkaus aineellisessa mielessä, vaan henkisessä. Ne tarjosivat pakopaikan työntäyteisestä, monotonisesta arjesta ja joskus ahdistavistakin kotioloista sekä avasivat lapsen mieltä uusille mahdollisuuksille. Kirjojen myötä saattoi myös syttyä kipinä opiskeluun tai haave kaukomatkalle pääsemisestä, ja nämä lapsuudessa syntyneet haaveet kantoivatkin pienten kylien tyttöjä ja poikia pitkälle.

Kirjoista löydettiin siis vinkkejä omaan ammatinvalintaan, ja fiktiiviset kertomukset valoivat uskoa siihen, että vaikka lähtökohdat olisivat olleet niukat, oli köyhänkin talon ja syrjäisenkin kylän lapsen mahdollista saavuttaa elämässään suuria asioita. Kirjaston kirjat ovat siis toimineet maailmankatsomuksen avartajana ja antaneet lapsille itseluottamusta.

Lukeminen on myös tarjonnut mahdollisuuden maksuttomaan tai lähes ilmaiseen harrastamiseen. Koulujen oppilaskirjastojen lainoista ei tarvinnut maksaa, yleisten kirjastojen kirjastokortti saattoi olla maksullinen tai jokaisesta lainasta perittiin pieni maksu. Harrastusmahdollisuuksia ei välttämättä syrjäisemmillä seuduilla ollut, tai ne olivat kalliita, ja näin ollen ainakin köyhempien perheiden lasten ulottumattomissa.

Kirjat ja lukeminen tarjosivat välineen oman identiteetin ilmaisemiseen. Vastauksissa toistuvat ilmaukset lukuhaluisuudesta, jopa lukuhulluudesta sekä siitä, miten mitään muuta ei olisi halunnut tehdä kuin lukea. Kirjat vetivät puoleensa niin voimakkaasti, että niiden vuoksi oltiin valmiita uhmaamaan vanhempien auktoriteettiakin.

Lukeminen saattoi myös yhdistää ryhmän ja erottaa sen muista mielekkäällä tavalla, kuten kolme koulunkuulua lukijapoikaa tiesivät kertoa. Useimmiten se, että joku tiedettiin kovaksi lukijaksi ja ahkeraksi kirjastonkävijäksi, oli myönteinen ominaisuus. Joskus innokkaalle lukemiselle toverien taholta myös naureskeltiin, mutta harrastusta ei lopetettu tämänkään vuoksi.

Tästä päivästä katsottuna lukemiseen ja kirjastossa käymiseen liitetään siis positiivisia ominaisuuksia, ja kirjastot nähdään tärkeinä paikkoina, joissa vietetty aika ei mene hukkaan. Näiden mielikuvien synnyttämän linssin kautta vastaajat ovat omaa lapsuuttaan tarkastelleet.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto (SKS KRA)

Kirjastoperinteen keruukilpailu 1984

Suomen kirjastoseuran ja Suomen tieteellisen kirjastoseuran kirjastoperinteen keräys 2000

Painamattomat opinnäytetyöt

Anttonen, Marja 1987: *Kirjastoperinteen keruukilpailun aineiston analyysi erityisesti lukemisharrastuksen kannalta*. Tampereen yliopisto, Kirjastotiede ja informatiikka, pro gradu –työ.

Painetut lähteet

Aaltonen, Hanna 2009: Kirjavarastosta olohuoneeksi: yleisten kirjastojen tilojen historiaa. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.): *Suomen yleisten kirjastojen historia*. Helsinki: BTJ Kustannus.

Apo, Satu 2001: *Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 759. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Arbaeus, Kerstin 1993: Att berätta sin barndom. Teoksessa Arvidsson, Alf (red.): *Muntligt berättande. Verklighetskonstruktion och samhällsspegel. Temadag vid Etnologiska institutionen Umeå universitet den 25 maj 1992*. Etnologiska skrifter Nr 2. Umeå: Umeå universitet.

Braun, Virginia & Clarke Victoria 2006: *Using thematic analysis in psychology*. Julkaisussa *Qualitative Research in Psychology*, 3: 77–101.

Ditzion, Sidney H. 1947: *Arsenals of a Democratic Culture. A social history of the American public library movement in the New England and the Middle States from 1850 to 1900*. Chicago: American Library Association.

Eskola, Eija 2009: Yleisten kirjastojen toiminta maailmansotien välisenä aikana. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.): *Suomen yleisten kirjastojen historia*. Helsinki: BTJ Kustannus.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina 2006: Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Halbwachs, Maurice 1992: *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press.

Halila, Aimo 1950: *Suomen kansakoululaitoksen historia. 4. Oppivelvollisuuskoulun alkuvaiheet (1921-1939)*. Suomen tiedettä; 3, 4. Porvoo: WSOY.

Heikkinen, Hannu L. T. 2010: Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Helsti, Hilkka 2005: Hedelmällisen tiedon jäljillä – teemakirjoitukset tutkimuksen lähteinä. Teoksessa Korkiakangas Pirjo & Olsson, Pia & Ruotsala, Helena (toim.): *Polkuja etnologian menetelmiin*. Helsinki: Ethnos.

Hämäläinen-Forslund, Pirjo 1987: *Maammon marjat. Entisaikain lasten elämää*. Porvoo: WSOY.

Kansankirjastoasian selvittämistä varten asetetun komitean mietintö 1906: Komiteanmietintö 1906 : n:o 6. Helsinki: [Keisarillinen Suomen senaatti].

Keskuskirjastoasian selvittämistä varten asetetun komitean mietintö. 1914:

Komiteanmietintö 1914 : n:o 5. Helsinki: [Keisarillinen Suomen senaatti].

Korhonen, Teppo 1999: Maaseudun elämäntavan muutos. Teoksessa Löytönen, Markku & Kolbe, Laura (toim.): *Suomi. Maa, kansat, kulttuurit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 753. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Korkiakangas, Pirjo 1996: *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen arkisto 42. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

Korpisaari, Jaakko & Lovio, Maisa (toim.) 2000: *Kirjasto muutti elämäni : kirjasto mukana elämässä*. Helsinki: Suomen kirjastoseura.

Kotkavirta, Jussi 2002: Kokemuksen ehdot ja hahmot. Kritik der reinen Vernunft ja Phänomenologie des Geistes. Teoksessa Haaparanta, Leila & Oesch, Erna (toim.): *Kokemus*. Acta Philosophica Tampereensia vol. 1. Tampere: Tampere University Press.

Laurén, Kirsi 2006: *Suo – sisulla ja sydämellä. Suomalaisten suokokemukset ja –kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjinä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1093. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Laurén, Kirsi 2010: Kirjoitetun kokemuksen kiehtovuus. Teoksessa Pöysä, Jyrki & Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (toim.): *Vaeltavat menet*dit. Kultaneito 8. Joensuu: Suomen kansanrunouden tutkijoiden seura.

Liakka, Niilo 1916: *Kirjastoasiasta: mietteitä ja esityksiä*. Kansanvalistusseuran toimituksia 173. [Helsinki]: [Kansanvalistusseura].

Mäkinen, Ilkka 1997: *”Nödvändighet af Lainakirjasto”: Modernin lukuhulun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Mäkinen, Ilkka 1999 (toim.): *Kirjastojen vuosisata: yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.

Mäkinen, Ilkka (toim.) 2009: *Suomen yleisten kirjastojen historia*. Helsinki: BTJ Kustannus.

Peltonen, Ulla-Maija 2003: *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Perinteentutkimuksen terminologia 2002. Helsingin yliopisto: Folkloristiikan laitoksen julkaisuja.

Poteri, Eija 1990: *Kirjastonhoitajakoulutuksen pioneerikausi Suomessa 1920-1945*. Julkaisussa *Kirjastotiede ja informatiikka* 10 (1): 3-16.

Pöysä, Jyrki 1997: *Jätjän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian moutoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Stark, Laura 2006: Johdanto. Pitkospuita modernisaation suolle. Teoksessa Helsti, Hilikka & Stark, Laura & Tuomaala, Saara (toim.): *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860-1960*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Stark, Laura 2006: Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla. Tuskaa ja toivoa varhaisissa omaelämäkerroissa. Teoksessa Helsti, Hilikka & Stark, Laura & Tuomaala, Saara (toim.): *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860-1960*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tuomaala, Saara 2004: *Työtätekeivistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921-1939*. Bibliotheca Historica 89. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ukkonen, Taina 2000: *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 797. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vasenius, Valfrid 1891: *Neuvoja kansakirjastojen hoidosta ynnä luettelo kansakirjastoihin sopiwista kirjoista*. Hki: Kansanwalistus-seura.

Vatanen, Pirjo 2002: *Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi. Yleisten kirjastojemme murroskausi 1890-luvulta 1920-luvulle*. Bibliotheca Historica 74. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Internet-lähteet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran www-sivusto.

<<http://www.finlit.fi/kra/perinnealueet.htm>> Viitattu 20.2.2012.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009: *Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin järjestämiseksi*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan www-sivusto.

<http://www.tenk.fi/eettinen_ennakkoarviointi/eettisetperiaatteet.pdf>

Viitattu 16.12.2012